

HADİS KİTAPLARINDA NAKLEDİLEN RİVAYETLERE GÖRE SÂBİT B. KAYS VE MUHÂLEA İLE SONUÇLANAN EVLİLİKLERİ

Ayşe Gültekin*

Öz

Sâbit b. Kays b. Şemmâs, Ensâr'ın Hazrecoğulları koluna mensup Rasûlullâh'ın hatîbi olma şerefine erişmiş, kendisine Hz. Peygamber tarafından yalancı Peygamber Müseylime'ye cevap verme yetkisi verilmiş bir sahâbîdir. Bedir Savaşı hariç bütün savaşlara katılarak Nebî'nin (s.a.s.) yanında yer almış, onun vefatından sonra yalancı Peygamberlere karşı düzenlenen savaşlara katılarak Müseylimetü'l- Kezzâb'a karşı düzenlenen Yemâme Savaşı'nda şehit edilmiştir. Hadis kitaplarında onun hakkında Ensâr'ın ve Hz. Peygamber'in hatîbi olduğuna, sesinin yüksekliği sebebiyle Allah Rasûlünü incitme korkusuna kapıldığına, kibirli olma endişesi taşıdığına, kendisine yer vermeyen bir sahâbî'yi annesi sebebiyle ayıpladığı için Hz. Peygamber tarafından uyarıldığına, vaktiyle kendisini ölümden kurtaran Zübeyr b. Bâtâ için Rasûlullah'tan af ve bağışlanma dilediğine, Yemâme Savaşı'nda şehit edildiğine dâir rivâyetler nakledilmektedir. Ancak onun adı en fazla, muhalea yoluyla eşlerini boşadığına dair zikredilen rivâyetlerde geçmektedir. Bu makalede Rasûlullâh'ın "Ne güzel adam" diyerek methettiği, hastalanınca iyileşmesi için dua ettiği Sabit b. Kays'ın hayatını kendisinden bahseden rivâyetler özelinde tesbit etmeye ve özellikle muhâlea konulu rivâyetleri incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sabit b. Kays, Rivâyet, Evlilik, Muhâlea.

ACCORDING TO THE NARRATIONS REPORTED IN THE HADITH BOOKS THABIT B. KAYS AND HIS MARRIAGES RESULTING IN MUKHALAA

Abstract

Thabit b. Qays b. Shammās, a member of the Banu Khazraj tribe of the Ansar, had the honor of being the orator of the Messenger of Allah. He is a companion who was given the authority to answer the liar Prophet Musaylima by the Prophet. He participated in all the wars except the Battle of Badr and sided with the Prophet (PBUH), and after his death, he participated in the wars against false prophets and was martyred in the Battle of Yamama against Musaylimatü'l-Kezzab. There are narrations about him in hadith books that he was the orator of the Ansar and the Prophet, that he was afraid of hurting the Messenger of Allah because of his loud voice, that he was worried about being arrogant, that he was warned by the "Prophet" for

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı.

e-mail: ayse.gultekin@usak.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0088-880X>

Atıf/Citation: Gültekin, Ayşe. "Hadis Kitaplarında Nakledilen Rivayetlere Göre Sâbit b. Kays ve Muhâlea ile Sonuçlanan Evlilikleri". *BAİD* 16 (Aralık 2022), 273-309.

condemning a companion who did not give him a seat because of his mother, that he asked forgiveness and mercy from the Messenger of Allah for Zubayr b. Bata, who saved him from death, and that he was martyred in the Battle of Yamama. However, the narrations in which his name is mentioned the most are those that he divorced his wives through mukhala'a. In this article, it is aimed to reveal the life of Thabit b. Qays, whom the Messenger of Allah praised by saying "What a beautiful man" and prayed for his recovery when he got sick, in the context of the narrations about him and we willepecially try to determine the narrations about the mukhala'a.

Keywords: Hadith, Thabit b. Kays, Narration, Marriage, Mukhalaa.

Giriş

"Hadisleri ve hadislerden hareketle Hz. Peygamber'in gayesini kavramak" şeklinde tarif edilen "Fıkhü'l-Hadis", yani hadisleri anlama faaliyeti sahâbe ile başlamıştır. İmam Şâfiî'ye kadar bu konuda bir metodoloji geliştirilememiş olsa da hadislerden fikhî hüküm çıkarmak ilk dönem muhaddislerinden tasnif dönemi muhaddislerine kadar her dönemde hadis ilminin en önemli konularından birisi olarak kabul edilmiştir. er-Râmeihürmüzî (ö. 360/971) ve Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) gibi Hadis Usulü yazarları eserlerinde bu konuya yer vermişler, Buhârî (ö. 256/870) ve İbn Huzeyme (ö. 311/924) gibi tasnif dönemi âlimleri konuyla ilgili fikhî görüşlerini bab başlıklarına yansıtarak, varsa sebab-i vürudu vererek ve ihtilâfü'l-hadîs kapsamına giren rivâyetleri çözümlenmeye çalışarak bu konudaki birikimlerini ortaya koymuşlardır.¹

Fikhî hadisler kişinin Rabbine, kendisine, diğer insanlara ve tabiata karşı görev ve sorumluluklarını konu edindiği için diğer konularda nakledilen rivâyetlerden daha önemli kabul edilmiş,² fikhî konulara kaynaklık eden rivâyetlerin toplandığı, muhtevâsı "ibâdât, muâmelât ve ukûbât" olarak çizilen "Sünen" adlı çalışmalar da bu sebeple hadis kitapları içinde özel bir öneme sahip olmuşlardır. Ancak bir yönüyle hadisi diğer yönüyle fikhî ilgilendiren ahkâm hadisleri sadece *Sünen*'lerde nakledilmemiş, bu tür rivâyetlere ale'l-ebvâb (konulara göre) tasnif edilen "*Câmî*" ve "*Musannef*" türü kitaplarda da mutlaka yer verilmiştir. Daha sonraki süreçte ise sadece ahkâm hadislerinden oluşan müstakil çalışmalar oluşturulmuştur. Bu kitapları incelediğimizde incelenen konuların ve rivâyetlere yer verme şekillerinin müelliflere göre değişiklik arz ettiğini görmekteyiz. Ancak ahkâm hadislerini konu edinen

¹ Mehmet Görmez, "Fıkhü'l-Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/547-548.

² Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 48.

kitapların çoğunda “temizlik, îmânın şartları, alışveriş, nikâh ve talak” konularına yer verildiğini söylemek mümkündür.³

Sahâbe-i Kirâm Kur’an’ın emir ve yasaklarını doğru anlayabilmek ve uygulayabilmek için Hz. Peygamber’in hadislerini öğrenmenin gerekliliğini kavramışlar, hadis ve sünneti öğrenme ve kendilerinden sonraki nesle öğretme konusunda büyük bir çaba sarf etmişlerdir. İster ale’r-ricâl isterse ale’l-ebvâb bir tasnîfe tâbi tutulsun temel hadis kitaplarında hadisler senedleriyle birlikte verilmiş ve muttasıl bir isnâda sahip olan tüm hadislerin senedlerinde, hadis Hz. Peygamber’den nakleden ilk râvî olarak sahâbî ismine mutlaka yer verilmiştir. Bazı hadislerde ise Hz. Peygamber’in arkadaşları olarak Sahâbe-i Kirâm’ın isimleri zikredilmiş ve hayatları hakkında bilgiler aktarılmıştır. Hadis kitaplarının “Menâkıb” ve “Fezâil” adı verilen bölümlerinde Hz. Peygamber tarafından övülen sahâbîlere ve onların hangi yönleriyle övüldüklerine dâir rivâyetlere yer verilmiştir. “Ahkâm”, “Tefsir”, “Târih” vb. pek çok bölümde de fikhî bir hükmün fâili, âyetin inış sebebi, vahiy sürecinde takındığı tavır, Hz. Peygamber’e verdiği destek, İslam’ı yaşama konusundaki samimiyeti ve gösterdiği gayret vb. sebeplerle bazı sahâbîler hakkında özel bilgiler nakledilmektedir.

Sâbit b. Kays b. Şemmâs hadis kitaplarının nikâh veya talak bölümlerinde eşleriyle muhâlea yoluyla boşanması sebebiyle adı çokça zikredilen bir sahâbîdir. Hz. Peygamber’in hatîbi olma şerefine erişen, mescide gelmediğinde Hz. Peygamber’in merak edip soruşturduğu, hastalandığında Allah Rasûlünün duasına mazhar olan bir sahâbînin eşleriyle geçinememesi ve eşlerininin bedel ödeyerek kendisinden boşanmak istemeleri dikkat çekicidir. Bu makâlede ilk olarak Sâbit b. Kays hakkında tesbit ettiğimiz rivâyetlerden yola çıkarak hayatı hakkında bilgi vermeye, daha sonra ise yine hadis rivâyetlerini esas alarak Sâbit b. Kays’ın zikredildiği muhâlea rivâyetlerini incelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

³ Geniş bilgi için bk. Mustafa Öztoprak, “Ahkâm Hadis Kitaplarındaki Bölüm Başlıklarının Şekillenmesi ve Sebepleri”, *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (Bahar 2013), 89-98; Mustafa Öztoprak, “Ahkâm Hadis Kitaplarında Rivâyetlere Yer Verme Şekilleri”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Nisan 2013), 31-22.

1. Hadis Rivâyetlerine Göre Sâbit b. Kays b. Şemmâs

Kaynaklarda Sâbit b. Kays'ın adı, Sâbit b. Kays b. Şemmâs b. Sa'lebe b. Züheyr b. İmruû'l-Kays b. Mâlik İbnü'l-Hâris İbnü'l-Hazrec olarak verilmekte, "Ebû Abdîrrahmân" veya "Ebû Muhammed" diye künyelendirilmektedir. "Hatîb", "Ensâr'ın hatîbi", "Rasûlullah'ın hatîbi" olarak bilinen, sesi gür bir kimsedir. Uhut ve Hendek Savaşlarına ve Hz. Peygamber'in katıldığı bütün savaşlara katılmıştır. Hicretin on ikinci senesinde yapılan Yemâme Savaşında Hâlid b. Velîd ile birlikte Ensâr üzerine emir tayin edilmiş ve bu savaşta şehit edilmiştir. Enes b. Mâlik, oğulları Muhammed, İsmail, Kays, Abdurrahman b. Ebî Leylâ ve başkaları kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.⁴

Zehebî (ö. 748/1348), adını Sâbit b. Kays b. Şemmâs b. Züheyr b. Mâlik b. İmruû'l-Kays b. Mâlik el-Eğâr b. Sa'lebe b. Ka'b b. el-Hazrec b. el-Hâris b. el-Hazrec olarak vermekte, Muhammed ashabının değerlilerinden bir kimse olduğunu, Bedir Savaşı'na katılmadığını, Uhud Savaşı'na ve Rıdvan Bey'atî'ne katıldığını söylemektedir. Annesi Hind et-Tâiyye'dir. Kebşe binti Vâkîd b. el-İtnâbe'nin annesi olduğu da nakledilmiştir. Anneden olan kardeşleri Abdullah b. Revâha⁵ ve Amra binti Ravâha'dır. Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün kızı ile evlenmiş ve ondan Muhammed adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. İbn İshak'ın verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber onu ve Ammâr b. Yâsir'i kardeş yapmıştır.

⁴ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmeccid es-Silefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 2/65-66 (No. 1305-1308); Hâkim, el-Hâfiz Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafâ Abdülkadir Atâ (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2002), 3/259 (No. 5028-5030); Ebu Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998), 464; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1414/1993), 2/12 (No. 17). Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde Sâbit'in oğlu Abdü'l-Hayr'ın, babası ve dedesi kanalıyla naklettiği bir rivâyet de yer almaktadır. Şuayb Arnaûd bu rivâyetin isnadının *zayıf*, metninin *münker* olduğunu söylemektedir. Ona göre verilen isim yanlıştır. Doğrusu İbn Kays b. Sâbit b. Şemmâs olmalıdır. Buhârî ve Ebû Hâtim İbn Kays'ın hadisinin sağlam olmadığını, İbn Adıyy ve el-Hâkim ise onun tanınan birisi olmadığını söylemişlerdir. Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdi es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut-Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Cihâd", 8 (No. 2488). İbn Hacer onun Bedir Savaşı'na da katıldığını söylemektedir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/12 (No. 17). Geniş bilgi için bk. Mustafa Karataş, "Sâbit b. Kays b. Şemmâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/352-353.

⁵ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 3/565-566 (No. 352).

Oğulları Muhammed, Yahyâ ve Abdullah Harre günü öldürülmüşlerdir.⁶ Annesinin Hristiyan olduğuna ve annesi öldüğünde cenazesine katılmak isteyen Sâbit'e Rasûlullah'ın cenazenin önünde yürümesi yönünde tavsiyede bulunduğu dair bir rivâyet varsa da⁷ bu rivâyet İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) tarafından *sahih* bulunmamış ve eleştirilmiştir.⁸

Hadis kitaplarında Sâbit b. Kays'ın Ensârın ve Hz. Peygamber'in hatîbi olduğuna dâir pek çok rivâyet mevcuttur. Rasûlullah Medîne'ye geldiğinde bir konuşma yapmış ve ona "Canlarımızı ve çocuklarımızı koruduğumuz gibi seni de koruyacağız. Bunun karşılığında bize ne var?" sorusunu yöneltmiş, Hz. Peygamber "Cennet" karşılığını verince Sâbit b. Kays "Razı olduk" deyip memnuniyetini dile getirmişti.⁹ Doğu taraflarından gelen iki hatibin konuşmalarına karşılık Rasûlullah'ın hatîbi Sâbit b. Kays'ın ayağa kalkarak

⁶ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnaûd, Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 1/309, 313 (61). Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'inde geçen, annelerinin Sâbit b. Kays'ın iki kızını Rasûlullah'a getirip babalarının Uhud Savaşı'nda şehit olduğunu, amcalarının miras kalan malın tamamını alıp kızlara hiçbir şey vermediğini şikâyet ettiği rivâyette isim yanlışlığı mevcuttur. Ebû Dâvud ismin râvî Bişr tarafından yanlış aktarıldığını, babanın adının Sa'd İbnü'r-Rabî ' olduğunu, Sâbit b. Kays'ın Uhud'da değil Yemâme'de öldürüldüğünü söylemektedir. Ebû Dâvud, "Ferâiz", 4. Rivâyetin doğru hali için bk. Ebû Dâvud, "Ferâiz", 4; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *el-Câmiu'l-Kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), "Ferâiz", 3; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), "Ferâiz", 2; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/355 (No. 12219). Rivâyetin Sâbit b. Şemmâs veya Sa'd b. Rabî'in iki kızı şeklindeki hali için bk. Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001), 3/318 (No. 4022).

⁷ Dârekutnî'nin teferrüd ettiği bu rivâyet için bk. Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/227 (No. 1811). Dârekutnî senedde yer alan Ebû Ma'ser'i *zayıf* olarak değerlendirmektedir.

⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983), 2/900-901 (No. 1505).

⁹ İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire, (Riyad: Dâru'r-Râye, 1411/1911), 3/389 (1809); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 7/340 (No. 8171), "Menâkıb", 23; Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk; Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1412/1992), 6/410 (No. 3772); Hâkim, *el-Müstedrek*, III/260 (No. 5033). Hâkim rivâyetin Buhârî ve Müslim'in sahîhlik şartlarına uygun olduğunu ancak bu hadisi kitaplarına almadıklarını söylemekte, Zehebî de bu değerlendirmeye katılmaktadır. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/309.

yaptığı konuşma Müslümanların hoşuna gitmiş,¹⁰ Temîm heyetinin hatipleri yaptıkları işlerle övününce Nebî (s.a.s.) Sâbit'e "Kalk ve onların hatiplerine cevap ver" demiş, Sâbit'in yaptığı etkili konuşma, Rasulullâh'ı ve Müslümanları sevindirmişti.¹¹

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre Müseylimetü'l-Kezzâb kalabalık bir grup içinde Medîne'ye gelmiş ve "Muhammed beni kendisinden sonra Peygamber tayin edecek olursa ona uyarım" demeye başlamıştı. Rasûlullah yanında (Rasûlullah'ın hatîbi diye isimlendirilen) Sâbit b. Kays'la birlikte elinde hurma dalından bir değnek olduğu halde Müseylime'nin yanına gidip karşısına durmuş ve şöyle demişti: "(Değil Peygamberlik) şu elimdeki dal parçasını bile istesen sana vermem. Sen de Allah'ın senin hakkındaki takdîrine karşı çıkamazsın. Hakkı kabul etmeyip arkanı döner gidersen Allah seni helak eder. Öyle sanıyorum ki sen bana rüyamda gösterilen kişinin" Konuyla ilgili rivâyetlerde Sâbit b. Kays "Rasulullâh'ın hatîbi" diye tanıtılmakta ve Hz. Peygamber Müseylime'ye "Bu (hatîbim) Sâbit'tir. Benim adıma sana cevap verecektir." demektedir.¹²

Hadis kitaplarında onun bazı âyetlerin inişinden sonra "Ben de bu âyetlerde zikredilen davranışlara sahibim" diyerek endişelendiğine dair rivâyetler aktarılır. Allah Rasulü Sâbit b. Kays'ı göremeyip merak etmiş, sahâbeden bir kimse de durumu öğrenmek için Sâbit'in yanına gitmişti. Onu başı eğik bir halde evinde otururken bulup durumunu sorunca Sâbit, sesi Rasûlullâh'tan yüksek olduğu için yaptığı amellerin boşa gittiğini ve cehennemlik olduğunu düşünüp üzüldüğünü söylemişti. Adam geri dönüp durumu anlatınca Rasûlullâh ona Sâbit'e gidip cehennemlik değil cennetlik olduğunu söylemesini

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd vd. (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 9/498 (No. 5687); Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1375), 226 (No. 875). Hadis hakkında "Şeyhanın şartına göre sahihtir" değerlendirmesi yapılmıştır. Emîr Alâeddîn Ali b. Balbân el-Fârisî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnaud (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991), 13/25-26 (No. 5718) Şuayb Arnaud, hadisin Buhârî ve Müslim'in sahihlik şartlarına uygun olduğunu söylemektedir. Bu kaynak daha sonraki dipnotlarda İbn Hibbân, *Sahîh* şeklinde verilecektir.

¹¹ Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/312.

¹² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dimeşk-Lübnan: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), "Meğâzî", 70 (No. 4373), 71 (No. 4378); Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006), "Rüya", 21 (No. 2273).

istemmiş, adam bu defa onun yanına büyük bir müjdeyle gitmişti.¹³ *Sahîh-i Müslim*'de konuyla ilgili rivâyetlerde Sâbit'in yanına giden adamın komşusu Sa'd b. Muaz olduğu ve Sâbit'in "Ensâr'ın hatîbi" olduğu bilgisi de yer almaktadır.¹⁴

Sâbit b. Kays'ın oğulları Muhammed ve İsmâil kanalıyla gelen rivâyetlere göre Sâbit Rasûlullâh'a helâk olmaktan korktuğunu söylemiş, Rasûlullah ona "Niçin?" diye sorunca da şöyle cevap vermiştir: "Allah bize yapmadığımız şeylerle övünmeyi yasakladı, bense övgüyü seven bir adamım. Seslerimizi senin sesin üzerine yükseltmeyi yasakladı, bense sesi gür bir adamım. Bize gösteriş yapmayı yasakladı, bense güzelliği seven bir adamım." Rasûlullah ona "Ey Sâbit! Hamdeden bir kimse olarak yaşamayı, şehit olmayı ve cennete girmeyi istemez misin?" diye sormuş, "Tabii ki isterim ey Allahın Rasûlü" cevabını veren Sâbit hamdeden bir kimse olarak yaşamış ve Yemâme günü şehit olmuştur.¹⁵

¹³ Buhârî, "Menâkıb", 25 (No. 3613); Hucurât Sûresinin Tefsîri (49), (No. 4846). Benzer bir rivâyet için bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/340 (No. 8170), "Menâkıb", 23, 10/266-267 (No. 11449) "Tefsir", 49; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 6/76 (No. 3331), 6/112 (No. 3381), 6/149 (No. 3427). Hüseyin Selim Esed rivâyetin isnâdı hakkında *sahîh* değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hıbbân, *Sahîh*, 16/128-130 (No. 7168-7169). İbn Hıbbân Ebu Ya'lâ'dan naklettiği Enes (r.a.)den gelen ilk rivâyeti bir önceki (7167) hadisin sıhhatini destekleyen bir rivâyet olarak vermektedir. Rivâyet hakkında "İsnâdı Müslim'in şartına göre *sahîhtir*. Ricâli Süleyman İbnü'l-Muğîra dışında Şeyhanın ricâlinden *sika* kimselerdir. O Ebu Ya'lâ'nın *Müsned*'inde rivâyetine yer verdiği kişilerdendir." değerlendirmesi yapılmıştır. 7169. rivâyet yine Enes tarikiyle nakledilmiş ve bu rivâyetin isnadının da Müslim'in şartına göre *sahîh* olduğu, ricâlinin Muhammed b. Abdî'l-a'lâ dışında şeyhânın ricâlinden *sika* kimseler olduğu, onun da Müslim'in ricâlinden olduğu bilgisi verilmiştir. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/66 (1309); İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah, *Mu'cemu's-Şüvûh*, thk. Vefâ Takıyyüddîn (Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 1421/2000), 870-871 (1096).

¹⁴ Müslim, "İmân", 119. Benzer rivâyetler için bk. Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî, *el-Müsned*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998), 1/69-70 (No. 197-199), "İmân", 16. Ebû Avâne rivâyetlerinin ilkinde Hucurât Sûresinin ikinci âyeti nâzil olunca Sâbit b. Kays'ın evine kapandığı, onu göremeyen Rasûlullâh'ın Sa'd b. Muâz'a "Yâ Ebâ Amr! Sâbit'in durumu nedir? Onu göremiyoruz. Bir sıkıntısı mı var?" diye onun durumunu sorduğu aktarılmaktadır. Sa'd, komşusu olan Sâbit'in hasta olup olmadığını bilmediğini söyleyerek Sâbit'in yanına gelmiş ve Hz. Peygamber'in söylediklerini ona anlatmıştır... İsnâdı farklı olan ikinci rivâyetin ilk rivâyetten daha ayrıntılı bilgi içerdiği nakledilmekte, üçüncü rivâyette ise Rasûlullâh'ın "Onun durumunu bana kim öğrenip bildirir?" diye sorduğu ve isim verilmeden bir adamın bu görevi üstlendiği nakledilmektedir.

¹⁵ İbn Hıbbân, *Sahîh*, 16/125-127 (No. 7167). Rivâyetin senedi şu şekildedir: el-Hasen b. Süfyan-Hıbbân b. Mûsâ-Abdullah-Yûnus-İbn Şihâb-İsmâil b. Sâbit-Sâbit b. Kays. Senede adı

Bazı rivâyetlere göre ise Sâbit b. Kays'ı endişeye düşürüp korkutan, "Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez."¹⁶ âyetidir. Râsulullah burada kastedilen övünmenin elbisenin temizliği, beyazlığı, ayakkabının bağı, kamçının ipi, bindiği hayvanı vb. ile alakalı olmadığını, nehyedilen kibrin, övünmenin Hakk'ı tanımamak ve insanları küçümsemekle alakalı olduğunu haber vermektedir.¹⁷ Bazı rivâyetlere göre ise "Ey îmân edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin, birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider."¹⁸ âyeti nâzil olduğunda sesi gür olan Sâbit "Ben, sesi Rasûlullah'ın sesinden yüksek bir adamım, o halde amelim boşa gitti ve cehennem ehlienden oldum" diye endişelenmiş, üzgün bir şekilde ailesinin yanında oturmuştu. (mescide gitmemişti.) Hz. Peygamber onu göremeyip meraklanmış, bazı kimseler Sâbit'e gelip Rasûlullâh'ın kendisini göremeyince meraklandığını söylemiş ve neyi olduğunu sormuşlardı. O sesinin ve konuşmasının Rasûlullâh'ın sesi ve sözünden yüksek olduğunu, bu sebeple amelinin boşa gidip cehennemlik olduğunu düşündüğünü söylemişti. Bu kimseler gelip durumu anlatınca Hz. Peygamber onun cennet ehlienden olduğunu haber vermiştir. Bundan dolayı Enes onun hakkında "O cennetlik olduğunu bildiğimiz, bizim aramızda yürüyen bir kimseydi" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁹

geçen İsmâil b. Sâbit'in adı İsmâil. b. Muhammed b. Sâbit'tir. Dedesine nisbet edilerek isim bu şekilde verilmiştir. İbn Hıbbân onu "*es-Sikât*" adlı kitabında zikretmiş, onun Enes'ten hadis rivâyet ettiğini, ondan da Sâbit b. Kays'ın torunu (yani yeğeni) Ebû Sâbit'in rivâyette bulunduğunu söylemiştir. Sâbit b. Kays Yemâme'de şehit düştüğü için torunu İsmâil ona yetişememiştir. Buhârî *et-Târîh*'inde Zührî'nin İsmâil b. Sâbit'ten *mürsel* olarak rivâyette bulunduğunu söylemektedir. Bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Hâşim Nedvî vd. (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.) 1/371 (No. 1175). Sâbit b. Kays dışında senedde yer alan kimseler şeyhainin ricâlerinden *sika* kimselerdir. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/66-68 (No. 1310-1315); Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/260 (No. 5034). Hâkim hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ancak kendisinin naklettiği senedle rivâyet etmediklerini, Müslim'in bu hadisi Hammâd b. Seleme ve Süleyman İbnü'l-Muğîra'nın Sâbit'ten, onun da Enes'ten rivâyeti olarak Hucurât Süresinin ikinci âyetinin inmesinden sonra Sâbit'in üzülmesini anlatan bir rivâyet şeklinde naklettiğini söylemiştir. Zehebî de rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğu görüşündedir. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/310.

¹⁶ Lokman 31/18.

¹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/69 (No. 1317-1318).

¹⁸ el-Hucurât 49/2.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/391-392 (No. 12399). Rivâyet hakkında "Müslim'in şartına göre sahîhtir" değerlendirmesi yapılmıştır. Konu hakkında benzer rivâyetler için bk. 19/462-

Konuyla ilgili başka bir rivâyete göre ise Hucurât Sûresinin ikinci âyeti nâzil olunca Sâbit sesinin yüksekliğinden dolayı endişeye kapılmış ve yolda oturup ağlamaya başlamıştı. Onu gören Âsım b. Adıyy ağlama sebebini sorunca Sâbit nâzil olan bu âyetin kapsamına girmekten korktuğunu söylemişti. Rasûlulah ona “Ey oğulcuğum, övülen bir kimse olarak yaşamayı, şehit olarak ölmeyi ve cennete girmeyi arzulamaz mısın?” deyince “Allah ve Rasûlünün müjdesine râzı olup sesini Rasûlullah’ın sesi üzere yükseltmeyeceğine söz vermiş ve bunun üzerine de “Allah’ın elçisinin huzurunda seslerini kısınlara, şüphesiz Allah’ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfired ve büyük bir mükâfat vardır.”²⁰ âyeti nâzil olmuştur.²¹ Atâ el-Horasânî’nin Sâbit b. Kays’ın kızından yaptığı bir rivâyette ise ağlama sebebi olarak gösterilen söz konusu iki ayetle ilgili iki rivâyetin birleştirildiği görülmektedir.²²

463 (No. 12480), 21/447-448 (No. 14060). Bu rivâyetlerde Rasûlullah’ın Sâbit’in durumunu öğrenmek üzere gönderdiği kişinin adı Sa’d b. Muâz olarak geçmektedir. Ancak muhakkikler farklı kaynaklarda Sa’d b. Ubâde adının geçtiğine işaret ederek aynı kabileden oldukları için bunun daha doğru olabileceğini, Sa’d b. Muâz adının râvînin vehminden kaynaklanabileceğini söylemektedirler. Sa’d b. Ubâde’nin Sâbit’in komşusu olarak aktarıldığı rivâyet için bk. Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî-Abdülali Abdülhumejd Hâmid (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 3/99-100 (No. 1430) Abd b. Humejd, Ebû Muhammed, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b. Humejd*, thk. Ebû Abdillâh Mustafâ İbnü’l-Adevî (Riyâd: Dâru Belensiye, 1423/2002), 2/236 (No. 1208); Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Müşkil’l-Âsâr*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 1/312-313 (No. 338). Tahâvî söz konusu âyetin nüzul sebebini incelerken Sâbit b. Kays rivâyetini görüşünü destekleyen bir rivâyet olarak nakletmiştir. Rivâyet Hucurât Sûresinin Mekke’de inen mufassal sûrelerden olmadığına delili olarak da nakledilmektedir. Bk. *Şerhu Müşkil’l-Âsâr*, 3/397 (No. 1370).

²⁰ el-Hucurât 49/3.

²¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 2/68 (No. 1316).

²² İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve’l-Mesânî*, 3/461-462 (1921), 6/170-171 (3399); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 2/70 (No. 1320). Bu isnad hakkında, Sâbit b. Kays’ın kızı hakkında bilgi olmamakla birlikte senedin diğer ricâlinin *sika* kimselerden olduğu, Sâbit’in kızının sahabî oluşu sebebiyle bunun önemli bir kusur sayılamayacağı değerlendirilmiştir. Rivâyetin devamında Sâbit b. Kays’ın Yemâme savaşında şehit düşmesinden ve Sâbit’in rüyasına girdiği Müslümana yaptığı bir vasiyetten de bahsedilmektedir. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/261 (No. 5036); İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *el-Metâlibü’l-Âliye bi Zevâidi’l-mesânîdi’s-Semâniyye*, thk. Sa’d b. Abdünnâsır b. Abdülazîz vd. (Riyâd: Dâru’l-Âsime-Dâru’l-Ğays, 1419/1998), 15/244-250 (No. 3721). Ebû Ya’lâ’nın zevâidi olarak nakledilen bu rivâyet, hem Sâbit’in kızının sahabî olup olmadığı tesbit edilemediği ve mübhem bir râvî olduğu için hem de Ensârdan bir adam şeklinde başka mübhem bir râvî daha olması sebebiyle *zayıf* olarak değerlendirilmiş ve bu rivâyeti destekleyen *zayıf* ve sağlam pek çok rivâyetin tahrîci yapılmıştır. Bu rivâyet için ayrıca bk.16/504 (No. 4082).

Hâris-Halil b. Zekeriyâ-Mücâlid-Âmir-Nu'mân b. Beşîr isnadiyla gelen rivâyete göre Sâbit b. Kays b. Şemmâs, sabah namazının bir rekatını kaçırmış ve tamamlamak üzere ayağa kalkmış, bu arada insanlar Nebî (s.a.s.)'in etrafında oturmuşlardır. Sâbit Hz. Peygamber'in yanına ilerlemek istemiş, kendisine yol vermeyen bir sahâbiye de "Falanca kadının oğlu" diye hakâret etmiştir. Rasûlullah iki defa annesi sebebiyle Müslüman bir kimseye hakâret edenin kim olduğunu sormuş, Sâbit de olayı anlatarak kulaklarında sağırılık olduğunu, daha iyi duyabilmek için kendisine yaklaşmayı istediğini, ondan daha hayırlı kadınlar varken câhiliyye döneminde ona anne olan kadın sebebiyle de adamı kınadığını söyleyip kendisini savunmuştur. Allah Rasulü içinde bulunduğu toplulukta siyah, beyaz, buğday tenli kimseler bulunduğunu, takvâ dışında onlara bir üstünlüğü olmadığını söyleyip onu uyarmıştır. Sâbit söylediğine göre o günden sonra hiç kimseyi kınayıp ayıplamamıştır.²³ Rivâyet *çok zayıf* olarak değerlendirilse de Sâbit b. Kays'ın kulaklarında işitme kaybı olduğunu söylemesi, sesinin gürlüğü'nün sebebi olarak düşünülebilir.

Allah Rasûlü'nün Benî Mustalik kabilesinin reisinin kızı olan Cüveyriye ile evliliği anlatılırken, onun bu kabileyle yapılan savaş sonrasında Sâbit b. Kays'ın veya onun amcasının oğlunun hissesine düşen bir cariye olduğundan bahsedilmektedir.²⁴

Benî Kureyzâ Yahûdîlerinden Zübeyr b. Bâtâ için yaptıkları Sâbit b. Kays'ın kendisine yapılan iyiliği unutmayan, bu iyiliği yapan Yahûdî de olsa zamanı geldiğinde elinden gelen her türlü imkânı seferber ederek yardıma koşan bir kimse olduğunu göstermektedir. Buâs Harbinde Sâbit b. Kays'a yardımı dokunup onun öldürülmesini engelleyen Zübeyr b. Bâtâ idi. Sâbit, Kureyzâ Yahûdîleriyle yapılan savaş sonrasında, Hz. Peygamber'e müracaat ederek geçmişte kendisine yaptığı iyiliğin hatırına "Yahûdî Zübeyr" in bağışlanmasını istemiştir. Netîcede Zübeyr b. Bâtâ kavminin ileri gelenleri öldürüldüğü için

²³ Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Süleymân b. Ebî Bekr, *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâid-i Müsnedi'l-Hâris*, thk: Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî (Medîne: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1413/1992), 2/820 (No. 855); İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 11/900-901 (No. 2731). Hâris b. Ebû Üsâme'nin zevâidi olarak tesbit edilen bu rivâyet iki illetten dolayı; el-Halîl b. Zekeriyâ *metruk*, Mücâlid b. Saîd *zayıf* olarak değerlendirildiğinden ciddî manada *zayıf* olarak değerlendirilmektedir.

²⁴ Ebû Dâvûd, "İtâk", 2 (No. 3931). Şuayb Arnaûd rivâyetin isnadının *hasen* olduğunu söylemektedir.

öldürülmeyi seçse de²⁵ Sâbit b. Kays, âilesine mallarını teslim etmiş ve onlara kendi âilesi gibi sahip çıkmıştır. Zübeyr'in oğlunun müslüman olup sahâbî olma şerefine eriştiği de verilen bilgiler arasındadır.²⁶ Rasûlullâh'ın Sâbit'in taleplerini geri çevirmeyip kabul etmesi, Sâbit'in Rasûlullâh'a yakın bir sahâbî olduğuna, Rasûlullâh'ın ona ve fikirlerine değer verdiğiğine işâret etmektedir.

Kaynaklarda Medîne'ye Hz. Peygamberle görüşmek üzere gelen Bi'r-i Maûne faciasının müsebbibi Âmir b. Tufeyl sesini yükseltince Sâbit b. Kays'ın onu sesini alçaltması için uyardığı ve "Rasûlullah kerih görmese, bu kılıçla boynunu vururdum" dediği nakledilmektedir.²⁷ Rasûlullâh'ın hatîbi olması, açık sözlülüğü, dînî konularda duyarlılığı; sesinin yüksekliğinden dolayı üzülmeye ve başkalarının Rasûlullâh'a ve Müslümanlara karşı yüksek sesle konuşup edepsizlik yapmasına müsâade etmemesi vb. sebeplerle Rasûlullah Ebu Bekir, Ömer, Ubeyde b. Cerrâh, Üseyd b. Hudaýr, Muaz b. Cebel, Muaz b. Amr el-Cemûh'la birlikte Sâbit b. Kays'ı "Ne güzel adamdır" diyerek takdir etmiş,²⁸

²⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 9/113-114 (No. 18032), "Siyer", 57. Rivâyetin sonunda verilen bilgiye göre bu rivâyet Muhammed b. İshâk b. Yesâr'ın Zührî'den naklettiği bir rivâyet şeklinde de gelmekte ve yukarıdaki rivâyette "Yahudî Zübeyr" olarak geçen isim, burada Zübeyr b. Bâtâ el-Kurazî olarak verilmekte, Mûsâ b. Ukbe rivâyetinde ise onun yaşlı gözleri görmeyen bir kimse olduğu bilgisi de yer almaktadır. Bu rivâyet için bk. Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, thk: Abdü'lmu'tî Emîn Kalacî (Halep; Dâru'l-Va'y, 1412/1991), 13/200 (No. 17913-17914).

²⁶ Yukarıdaki rivâyetin geniş bir şekilde anlatımı ve verilen bilgiler için bk. Yalçın Ücüoğlu, *Sevdenu, Sâbit. b. Kays b. Şemmâs'ın Hayatı ve İslam Tarihindeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 31-34.

²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 6/125 (No. 5724). Rivâyetin devamında Hz. Peygamber'in Âmir'e baskın düzenleyerek öğretmenlerin şehit edilmesine sebep olmasından dolayı beddua ettiği ve Âmir'in boynunda çıkan bir çıban sebebiyle öldüğü anlatılmaktadır.

²⁸ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Musannef*, thk. Üsâme b. İbrâhim b. Muhammed (Kâhire, el-Fârûk el-Hadîse li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1429/2008), 10/450 (No. 32542). Bu rivâyet Ebû Muâviye'nin Süheyl'den onun da babasından aktardığı bir rivâyettir. Süheyl'in babası Zekvân tabîinden olduğu için rivâyet hakkında "İsnâdî mürseldir" değerlendirmesi yapılmıştır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/253 (No. 9431). Bu rivâyette Süheyl'in babası rivâyeti Ebû Hureyre'den aktarmaktadır, dolayısıyla hadis *mürsel* değil *merfudur*. Rivâyet hakkında "İsnadî kavîdir" değerlendirmesi yapılmıştır. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Edebü'l-Müfred*, 92 (No. 337); Buhârî, *Kitâbu't-Tarihî'l-Kebîr*, 2/167 (No. 2081); Tirmizî, "Menâkıb", 32 (No. 3795). Tirmizî bu rivâyetin *hasen* olduğunu ve sadece Süheyl hadisi olarak bildiklerini söylemektedir. Elbânî'ye göre ise rivâyet Tirmizî'nin *sahîh* hadislerindedir. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/341 (No. 8173) "Menâkıb", 24; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/259 (629 (No. 5031). Hâkim rivâyetin Müslim'in şartına göre *sahîh* olduğunu söylemekte Zehebî de bu değerlendirmeye katılmaktadır. Aynı rivâyet için bk. 2/300 (No.

hastalandığında da ona şifâ vermesi için Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunmuştur. Muhammed b. Yûsuf b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın babası ve dedesi yoluyla naklettiği rivâyet şöyledir; Rasûlullâh hasta olan Sâbit b. Kays'ın yanına girmiş ve "Ey insanların Rabbi! Bu hastalığı Sâbit b. Kays'tan gider" diyerek dua etmiş, sonra Bathân'dan toprak alıp bir bardağa koymuş ve suyla karışık toprağı üflemiş ve Sâbit'in üzerine dökmüştür.²⁹

Enes b. Mâlik Yemâme Savaşı'nı anlatırken Sâbit b. Kays'ı "hanût" adı verilen ve ölümlere sürülen bir kokuyu sürünüp şehit olmaya hazırlanırken gördüğünü anlatmaktadır. Enes ona savaşa niçin gelmediğini sormuş, "Şimdi geliyorum" deyip koku sürünerek harbe katılan Sâbit b. Kays, arkalarına dönüp kaçanları eleştirmiş ve Rasûlullâh zamanında savaşırken paniğe kapılmadıklarını söylemiştir.³⁰ İbn Ebî Âsım (ö. 287/900) *el-Âhâd ve'l-Mesânî* adlı eserinde

5166). Hâkim bu rivâyetin de Müslim'in şartına göre *sahîh* olduğunu söylemiş ancak Zehebî zayıflığından dolayı hadise *Telhîs*'inde yer vermemiştir. İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 15/459 (No. 6997). Şuayb Arnaud bu rivâyetin isnadının kuvvetli, ricâlinin Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî dışında şeyhanın ricâlinden *sika* kimseler olduğunu söylemektedir. Sâdûk denilen bu kişiden İbn Mâce hariç Sünen sahipleri rivâyette bulunmuşlardır. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/312.

²⁹ Ebû Dâvûd, "Tıb", 18 (No. 3885). Ebû Dâvûd senedde yer alan Muhammed b. Yûsuf isminin yanlış olduğunu, doğrusunun Yûsuf b. Muhammed b. Sâbit b. Kays olması gerektiğini söylemekte, Şuayb Arnaud da bu râvi hakkında yeterli bilgi bulunmaması sebebiyle isnadı *zayıf* olarak değerlendirmektedir. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/374 (No. 10789-10790, 10812-10813.) "*Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*", 287, 290. Nesâî de râvinin adını Yûsuf b. Muhammed b. Sâbit b. Kays olarak vermektedir. Aynı rivâyet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/71 (No. 1323); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 13/432-433 (No. 6069). Şuayb Arnaud burada yaptığı değerlendirmede Yûsuf b. Muhammed b. Sâbit'ten Amr b. Yahyâ el-Mâzinî dışında rivâyet eden olmadığını, müellif dışında bu râviyi *sika* diye değerlendiren kimse de bulunmadığını, bu râvi dışındaki râvîlerin ise *sika* olduğunu belirtmektedir.

³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/607 (No. 19671); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/391-392 (No. 12399). Rivâyet hakkında "Müslim'in şartına göre sahihtir" değerlendirmesi yapılmıştır. Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b. Humeyd*, 2/236 (No. 1208); İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 3/463 (No. 1922); Buhârî, "Cihâd", 39 (No. 2845); Hâkim, *el-Müstedrek*, III/259-260 (No. 5032); İbn Asâkir, *Mu'cemu's-Şüyûh*, 1113-1114 (No. 1544); Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/311. Hâkim rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu fakat tahrîc etmediklerini söylemiş, Zehebî de bu değerlendirmeye katılmıştır. Hâkim rivâyetinde Sâbit'in koku süründükten sonra kefenini giydiği bilgisi de mevcuttur. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/260-261 (No. 5035). Bu hadisin sonunda Sâbit'in vasiyetinin öldükten sonra yerine getirilmesi konusu da yer almaktadır. Hâkim hadîsin Müslim'in şartına uygun olduğunu ancak tahrîc etmediğini, hadisin Sâbit b. Kays'ın vasiyetiyle alakalı şaşırtıcı bir hikayesi olduğunu söylemekte, Zehebî de Hâkim'in değerlendirmesine katılmaktadır. Enes b. Mâlik'ten nakledilen başka bir rivâyette ise Enes'in Sâbit b. Kays'ı Yermuk Savaşı'nda

Sâbit'in kızının ağzından olayı şöyle aktarmaktadır: "Ebû Bekir insanları dinden dönenler, Yemâme ve Müseylîmetü'l-Kezzâb'a doğru harekete geçirdiğinde Sâbit b. Kays Müseylime'nin üzerine doğru yola çıkan orduya katılmıştı. Müseylime ve Benî Hanîfe ile karşılaştıklarında, onlar Müslümanları üç kere hezimete uğrattılar. Sâbit ve Ebû Huzeyfe'nin azatlı kölesi Sâlim "Ne yani, biz Rasûlullâh'la birlikte de savaşmıştık" dediler, kendileri için siperler kazdılar, içine girdiler ve şehit oluncaya kadar savaştilar."³¹

Kızı Sâbit b. Kays'ın öldükten sonra yaptığı vasiyeti yerine getirilen tek kişi olduğunu söylemektedir. Sâbit öldükten sonra bir Müslümanın rüyasına girmiş ve şehit edildikten sonra bir kimsenin üzerinde bulunan nefis bir zırhı alıp gasbettiğini söylemiş, hatta bu adamın bulunduğu yeri ve zırhının nerede saklandığını da detaylı olarak anlatmış ve zırhının bu adamdan alınmasını, borcunun ödenmesini ve kölesinin de azad edilmesini vasiyet etmiştir. Hâlid b. Velîd, zırhı anlatılan yerde bulup durumu Hz. Ebû Bekir'e anlatınca halîfe Sâbit'in vasiyetini yerine getirmiştir.³²

Hiz. Peygamber'in vefatından kısa süre sonra vefât etmesi sebebiyle Sâbit b. Kays'tan nakledilen rivâyet sayısı çok fazla değildir. Bu rivâyetlerden birinde Sâbit b. Kays, Enes b. Mâlik'i beyazlayan saçını ve sakalını kınayla boyarken gördüğünü nakletmektedir.³³ Ümmü Hallâd'ın örtüsüne bürünerek şehit olan oğlunun durumunu sormak için Rasûlullâh'a gelmesi³⁴ ve "Medîne'nin tozu

gördüğü ve Sâbit'in savaştan kaçanları kınayıp Rasûlullâh'la birlikte katıldığı savaşları anlattığı nakledilmektedir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/71 (No. 1322).

³¹ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 1/241 (314), 3/462-463 (No. 1921-1922); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/70 (No. 1320); İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 16/504-505 (No. 4082). Tuleyha b. Huveylid ve taraftarları üzerine gönderilen orduda Hâlid b. Velîd'in komutası altında Ensâr'ın emiri olarak görevlendirildiğine dâir rivâyet için bk. Beyhakî, *es-Sünen*, 8/580 (No. 17630).

³² İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 3/4643 (No. 1921); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/70-71 (No. 1320). Enes b. Mâlik'ten nakledilen benzer bir rivâyet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 2/65 (No. 1307). Bu rivâyetin isnâdında yer alan râvîlerin *es-Sahîh*'in râvîlerinden olduğu nakledilmektedir. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/261 (No. 5036). Bu rivâyetin baş tarafında Hucurât Sûresinin ikinci ayetinin inmesinden sonra Sâbit'in üzülmeyeyle ilgili rivâyet de yer almaktadır. Bu rivâyet hakkında Hâkim de Zehebî de değerlendirme yapmamışlardır. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/313; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 16/505-506 (4082).

³³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 1/239 (No. 657).

³⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât*, 3/492 (231); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 8. Rivâyet hakkında "isnâd zayıf, metni münker" değerlendirmesi yapılmıştır. Isnâdda adı geçen Ferec b. Fudâle zayıftır, Abdülhabîr b. Sâbit b. Kays'ın adı da İbn Kays b. Sâbit b. Şemmâs olmalıdır. Buhârî onun

cüzzam hastalığına karşı şifadır.” şeklindeki rivâyetlerin³⁵ sahâbî râvîsi de Sâbit b. Kays’tır. Kendisinden kibrin mâhiyeti konusunda nakledilen rivâyetler de bulunmaktadır.³⁶

2. Hadis Kitaplarında Nakledilen Rivâyetlere Göre Sâbit b. Kays’ın Muhâlea ile Sonuçlanan Evlilikleri

İslâm Hukukuna göre boşanma genel anlamda “belirli bir lafız ya da onun yerine geçen bir sözle, hemen ya da gelecekte nikâh bağının ortadan kaldırılması” ve “boşanma ehliyetine sahip olan kocanın bir sebebe bağlı olmaksızın nikâhı sona erdiren tasarrufu” şeklinde tanımlanır.³⁷ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere erkek boşama işlemini gerçekleştirirken eşinin rızasını almak veya mahkemeye başvurmak zorunda değildir. Evlilik hayatının erkeğe yüklediği sorumlulukların ağırlığı, boşanma sonucu ödemesi gereken mehir, nafaka gibi mâlî yükümlülükler, boşama hususunda yetkinin erkeğe verilmesinin sebebi olarak gösterilir. Kadının duygusallığı ve çabuk öfkelenip sonunu düşünmeden hareket etme ihtimâline karşılık erkeğin ödeyeceği bedelleri düşünerek hemen boşanma yolunu tercih edememesi, iyice düşünüp

hadîsinin kuvvetli olmadığını söylemiş, Ebû Hâtim de bu değerlendirmeye katılıp *münkeru’l-hadîs* olduğunu belirtmiştir. İbn Adıyy ve Ebû Ahmed el-Hâkim onun tanınmayan bir kimse olduğunu söylemişlerdir. Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, 3/164-165 (1591). Burada da rivâyetin isnadın *zayıf* olduğu belirtilmiş, Ebû Hâtim’in Abdülhabîr b. Kays’ın hadîsinin pek de sağlam olmadığını, *münkeru’l-hadîs* olduğunu söylediğine işaret edilmiş, Zehebî’nin de bu değerlendirmeleri aktardığına yer verilmiştir. Beyhaki, *es-Sünen*, 9/295 (18591) “Siyer”, 175.

³⁵ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlû’l-İlbâs*, thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed (Dımaşk: Mektebetü’l-İlmi’l-Hadîs, ts.), 2/91 (1801). Sâbit b. Kays rivâyeti de bu rivâyeti destekleyen diğer rivâyetler de *zayıf* olarak değerlendirilmiştir.

³⁶ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 2/69 (No. 1317-1318). Bu rivâyetlerin ilkinde bir adam denilirken ikincisinde kibirli olduğunu düşünüp soru soran kimsenin Sâbit b. Kays olduğu belirtilmektedir. Her iki rivâyet de isnadlarda yer alan Muhammed b. Ebî Leylâ seyyiü’l-hıfz olduğu ve Abdurrahmân b. Ebî Leylâ ise Sâbit b. Kays’a yetişemediği için *zayıf* bulunmuştur. İlk rivâyet ve benzer eleştiriler için bk. Tahâvî, *Şerhu Müşkilü’l-Âsâr*, 14/187 (5560). Bu rivâyetleri destekleyen diğer rivâyetler için bk. Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 2/66-68 (No. 1310-1315).

³⁷ Serahsî, Ebû Bekr, Şemsü’l- Eimme Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1409/1989), 6/2; İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed, *el-Mugnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Riyâd: Dâru’l-Âlemi’l-Kütüb, 1417/1997), 10/323; Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Mugnî’l-Muhtâc* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1418/1997), 3/368. Konuyla ilgili ayetlerde boşama yetkisinin kocaya ait olduğu vurgulanmaktadır. Bk. el-Bakara 2/227, 229, 230, 231, 232, 236, 237; el-Ahzâb 33/49; et-Talâk 65/1.

taşınarak boşanma kararı vermesi, boşama hakkının erkeğe verilmesinde etkili olmuştur.³⁸ Ancak nikâh ve talak konusundaki pek çok hükmün İslam öncesi Arap toplumunun uygulamalarıyla benzerlik gösterdiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Câhiliyye uygulamasında erkek, verdiği mehre mukabil eşinden istifade etme ve dilediği anda boşama konusunda “mutlak ve sınırsız” bir yetkiye sahiptir.³⁹ Bu etkileşimden dolayıdır ki fıkıh kitaplarında nikâh “kasden milk-i mut’a üzerine vârid olan (nikâh akdi yapan eşlerin birbirlerinden istifâde etmesini sağlayan) bir akittir”⁴⁰ şeklinde tarif edilmiştir.

İslam, talak yetkisini genel olarak erkekte bırakmakla birlikte talak konusunda yeni uygulamalar getirmiş ve erkeğin eşine zulmetmesini engellemeye çalışmıştır. Hâkimin eşlerin ayrılmasına hükmetmesi (tefrîk) ve kocanın karısıyla bir bedel karşılığı anlaşarak boşanması (muhâlea) vb. uygulamaların talak kapsamına alınması, “mutlak ve sınırsız” olarak kullanılan bir hakkın sınırlanması olarak kabul edilebilir.

Talak yetkisini elinde bulunduran erkeğin bu yetkiyi kötüye kullanması ihtimali, devletin bazı durumlarda boşanma olaylarına müdahale etmesi sonucunu doğurmuştur. İddetin sayılması, başlangıç ve bitiş tarihlerinin tesbit edilmesi⁴¹ ve eşlerin aralarının açılması ihtimalinden dolayı erkek ve kadının ailelerinden birer hakem tayin edilmesi⁴² ile ilgili ayetlerin muhâtabı bazı görüşlere göre hâkimlerdir. Hz. Peygamber’in karısını hayızlıyken boşayan Abdullah b. Ömer’e karısına geri dönmesini ve sünnet üzere boşamasını söylemesi,⁴³ Sâbit b. Kays’a mehir olarak verdiği bahçeyi geri alarak eşini boşamasını emretmesi⁴⁴

³⁸ Geniş bilgi için bk. Yılmaz, İbrahim, *İslam Hukukunda Boşanma* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 21-26.

³⁹ Cevad Ali, *el- Mufasssal fî Târîhi’l-Arab Kable’l-İslâm* (Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1413/1993), 5/527-532, 548-554.

⁴⁰ Neseî, Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Kenzü’d-Dekâik* (Beyrut-Medîne: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye- Dâru’s-Sirâc, 1432/2011), 251. Tarifte zikri geçen milk-i mut’a daha çok erkeğin mehir ödeyerek sahip olduğu kadından istifade etmesi olarak anlaşılmaktadır.

⁴¹ et-Talak 65/1.

⁴² en-Nisa 4/35.

⁴³ Abdullah b. Ömer’in eşini boşaması hakkındaki rivâyetler hakkında bk. Buhârî, “Talâk”, 1, 2, 44, 45; Müslim, “Talâk”, 1-14; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4; Tirmizî, “Talâk ve Liân”, 1; Nesâî, “Talâk”, 1-6, 77; İbn Mâce, “Talâk”, 2.

⁴⁴ Buhârî, “Talâk”, 12; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Tirmizî, “Talâk ve Liân”, 10; Nesâî, “Talâk”, 35; İbn Mâce, “Talâk”, 22.

vb. rivâyetler de devletin boşanma konusunda yetki sahibi olduğunu göstermektedir.

“Hul” insanın elbisesini, atın üzerindeki çulunu ve yularını çıkarması,⁴⁵ elbise, gömlek vb. giysileri çıkarmak, azletmek, sözleşmeyi bozmak, kadının vereceği bir bedel karşılığında kocasından boşanması anlamına gelir.⁴⁶ Bu kelimeden türetilen muhâlea, İslam Hukukunda kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında evliliği bitirmesi, eşlerin anlaşarak evliliğe son vermeleri⁴⁷ anlamına gelmektedir. Hadis kitaplarında muhâlea konusunda karşımıza en çok çıkan örnek ise Sâbit b. Kays ve eşleri arasında gerçekleşen boşanma olaylarıdır. Bu bölümde Sâbit b. Kays’ın muhalea yoluyla boşandığı eşleri hakkında bilgi vermeye ve boşanma sebeplerine göre rivâyetleri nakletmeye ve incelemeye çalışacağız.

2.1. Sâbit b. Kays’ın Muhalea Yoluyla Boşandığı Eşleri

Ebû Nuaym (ö. 430/1038) *Ma’rifetü’s-Sahâbe*’de Sâbit b. Kays’ın karısı olarak üç ismi tanıtırken muhâlea rivâyetlerine de yer vermektedir. Cemîle binti Übeyy b. Selûl’ü tanıtırken onun Abdullah’ın kız kardeşi olduğunu belirtmiş ve bazılarının Abdullah’ın kızı diyerek vehme düştüklerini ifade etmiştir. Ebû Nuaym Cemîle’nin Hanzala b. Ebî Âmir’le evliliğinin eşinin Uhud Savaşı’nda öldürülmesiyle son bulduğunu ve daha sonra Sâbit b. Kays ile evlendiğini aktarmakta, bu evlilik muhâlea yoluyla sona erdikten sonra evlendiği kişilerin adlarını da zikretmektedir. Ebû Nuaym’ın Abdullah b. Abbâs ve Cemîle binti Übeyy’den naklettiği muhâlea rivâyetlerinde şiddet olayına değinilmemiştir.⁴⁸ İlerleyen sayfalarda nakledeceğimiz bazı rivâyetlerde kadının adı Cemîle yerine Zeynep olarak verilmişse de bunun hatalı bir aktarım olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵ Rağîb el-İsfehani, *el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’an* (Riyad: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, ts.), 1/206.

⁴⁶ el-Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-Ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 1/434-435; Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcû’l-Lüğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 1404/1994), 3/1205; İbn Manzur, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 8/76.

⁴⁷ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü’l- müctehid*, thk. Muhammed Subhi Hasen Hallâk (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 3/129; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 3/347.

⁴⁸ Ebu Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1419/1998), 1/3286-3287 (3814).

Habîbe binti Sehl'i tanıtırken Rasûlullah'ın onunla evlenmeye niyetlenip sonra vazgeçtiği, sonrasında onunla Sâbit b. Kays'ın evlendiği ve Amra'nın ondan hadis rivâyet ettiği bilgisini veren Ebû Nuaym, önce Yahyâ b. Saîd-Amra-Habîbe binti Sehl şeklinde sona eren iki farklı isnadı nakletmektedir. Bu rivâyette de Rasûlullâh'ın Habîbe ile evlenmeyi düşündüğü, Sâbit b. Kays'ın kadına dünürcü olduğu ve evlendiği anlatılmaktadır. Sâbit'in tabiatı serttir, eşini dövmüş, eşi de karanlıkta Hz. Peygamber'in kapısına şikâyet için gitmiştir..." Abdullah b. Amr ve Sehl b. Ebî Hayseme kanalıyla gelen iki rivâyette ise Habîbe'nin eşi çirkin olduğu için ondan hoşlanmadığı ve Rasûlullâh'a gelip "Allah'tan korkmasaydım onun yüzüne tükürürdüm" dediği yer almaktadır. Rasûlullâh mehir olarak kocasından aldığı bahçeyi geri vermesi karşılığında karı kocanın arasını ayırmıştır. Rivâyetin sonunda bunun İslam döneminde gerçekleşen ilk muhâlea olayı olduğu bilgisine de yer verilmektedir.⁴⁹

Sâbit b. Kays'ın karısı olarak anlatılan üçüncü kadın ise adı Rubeyyi' binti Muavviz hadisinde adı geçen Meryem el-Mevâliyye'dir. Rivâyete göre Rubeyyi' eşinden muhâlea yoluyla boşanmış ve Hz. Osman ona rahminin temizlenmesi için bir hayız müddeti iddet beklemesini emretmiştir. Rubeyyi' Hz. Osman'ın bu hükmü Rasûlullâh'ın kocasından iftidâ yoluyla boşanan Meryem el-Mevâliyye ile ilgili sözünden çıkardığını belirtmektedir.⁵⁰

2.2. Geçimsizlik Sebebiyle Gerçekleşen Muhâlea Rivâyetleri

İmam Malik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'*nda "Hul' konusunda gelenler babı"nda Yahyâ-Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdirrahmân-Habîbe binti Sehl tarihiyle gelen rivâyet şu şekildedir:

"Habîbe binti Sehl, Sâbit. b. Kays b. Şemmâs'ın nikâhı altındaydı. Rasûlullâh bir gün sabahleyin dışarı çıktı, onu karanlıkta kapısında (beklerken) buldu. Ona "Sen kimsin?" diye sordu. O da "Ben Habîbe binti Sehl'im ey Allah'ın Rasulü" dedi. Hz. Peygamber probleminin ne olduğunu sordu. O da "Ben ve kocam Sâbit b. Kays geçinemiyoruz" dedi. Eşi Sâbit b. Kays gelince Rasûlullâh ona "Bu Habîbe binti Sehl. Senin hakkında Allah'ın anlatmasını dilediği şeyi anlattı" dedi. Habîbe, "Ey Allahın Rasulü. Onun bana verdiği şeylerin hepsi benim yanımdadır" deyince Allah Rasulü, Sâbit b. Kays'a "Ondan (verdiğin mehri) al"

⁴⁹ Ebu Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1/3294-3295 (3827).

⁵⁰ Ebu Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1/3453-3454 (4027). Hadis kitaplarında kadının adı Meryem el-Megâliyye olarak geçmektedir.

dedi. Sâbit verdiği mehri eşinden aldı ve Habîbe ailesinin evinde oturdu.”⁵¹ Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî-Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdirrahmân b. Sa’d b. Zürâre el-Ensâriyye,⁵² Ebû Davûd (ö. 275/889) ise Ka’nebî-Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdurrahman b. Sa’d b. Zürâre isnâdıyla aynı rivâyeti nakleden müelliflerdir.⁵³ Nesâî aynı rivâyeti, Muhammed b. Seleme-İbnü’l-Kâsım-Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdurrahmân-Habîbe binti Sehl,⁵⁴ İbn Hıbbân (ö. 354/965) ise Ömer b. Saîd-Ahmed b. Ebî Bekr-Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdurrahman-Habîbe binti Sehl tarikiyle nakletmektedirler.⁵⁵

Saîd b. Mansûr’un (ö. 227/842) *es-Sünen*’inde geçen iki rivâyette de Sâbit b. Kays b. Şemmâs’tan boşanmak isteyen kadının adı Habîbe binti Sehl olarak geçmekte ve boşanma sebebi geçimsizlik olarak verilmektedir. Muvatta’ rivâyetinden farklı olarak, Hz. Peygamber “Sâbit övülen bir kimse değil midir?” diye sormuş, kadın bunu onaylamış ancak Sâbit’le geçinemediklerini söylemiştir. Sâbit gelene kadar bir şey olmamış, o gelince Allah Rasûlü “Sâbit bahçesini alacak” demiş, kadın da “Alsın, zaten onu mehir olarak vermişti” diyerek bunu kabul etmiştir. Sâbit bahçesini almış, kadın da ailesinin yanında oturup iddet beklemiştir. Konuyla ilgili ikinci rivâyette ise Habîbe’nin Ensârdan bir kadın olduğuna işaret edilmekte ve boşanma olayı kısaca özetlenmektedir.⁵⁶

⁵¹ Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Asbehî el-Himyârî, Ebû Abdillâh, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî’l-Arabî, 1406/1985), “Talâk”, 31. Habîbe binti Sehl rivâyetleri için ayrıca bk. Beyhakî, *Ma’rifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr*, 8/267 (11883), 11/7-8 (No. 14574-14579).

⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/432 (No. 27444). Hadisin sonunda “Hadisin isnadı *sahîhtir*. Râvîleri *sika* kimselerdir, şeyhainin râvîleridir” değerlendirmesi yapılmıştır.

⁵³ Ebu Davud, “Talâk”, 18 (No. 2227). Beyhakî, Ebû Ali er-Ruzbârî-Ebû Bekir b. Dâse-Ebû Dâvûd şeklinde başlayan bir isnadla hadisi Ebû Dâvud’dan nakletmektedir. Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 7/511-518 (No. 14836)

⁵⁴ Nesâî, *es-Sünenü’s-Suğrâ* (Kahire: Dâru’t-Te’sîl, 1433/2012), “Talâk”, 35 (No. 3488). Habîbe rivâyeti için İbn Abdilberr “*sahîh, sâbit, müsned, muttasıl bir hadistir*” değerlendirmesi yapmaktadır. Aynı rivâyet için bk. Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, “Talâk”, 35 (No. 5627).

⁵⁵ İbn Balabân, Emîr Alaüddîn b. Balabân el-Fârisî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîh-i İbn Hıbbân*, thk. Şuayb Arnaud (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1412/1991), 1. baskı, 18 cilt, 10/110 (No. 4280), “Talâk”, 4. Rivâyette geçen kadın sahâbînin isminin ne olduğu konusunda ihtilaf bulunsa da rivâyet hakkında Buhârî ve Müslim’in şartına göre *sahîh* değerlendirmesi yapılmıştır.

⁵⁶ Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu’be el-Horasânî, *es-Sünen*, thk. Habîbürrahmân el- Azamî, (Bombay, ed-Dâru’s-Selefiyye, 1403/1982), 3. Cilt, I. Bölüm/378-

Buhârî, Ezher b. Cemîl-Abdulvehhâb es-Sekafî-Hâlid el-Hazzâ'-İkrime-İbn Abbâs tarikiyle naklettiği ilk hadiste Sâbit b. Kays'ın karısının Hz. Peygamber'e gelip "Ya Rasûlallah! (Kocam) Sâbit b. Kays'ı ahlâk ve din hususunda ayıplamıyorum ama İslam'da küfre düşmek de istemiyorum" dediğini, bunun üzerine Allah Rasûlünün kadına, Sâbit'in kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi geri verip veremeyeceğini sorduğunu, kadın buna razı olunca Hz. Peygamber'in Sâbit'ten bahçeyi alıp eşini bir talakla boşamasını istediğini aktarmakta ve rivâyetin sonunda İbn Abbâs'tan gelen bu hadis hakkında mütâbeât bulunmadığını söylemektedir.⁵⁷ Bu rivâyet Dârekutnî tarafından hocası Muhammed b. Hârûn el-Hadramî'nin Ezher b. Cemîl'den nakli şeklinde aynı isnadla rivâyet edilmiştir.⁵⁸

Buhârî'nin İshak el-Vâsîfî-Hâlid-Hâlid el-Hazzâ'-İkrime kanalıyla naklettiği ikinci rivâyette, İkrime bu kadının Abdullah ibn Übeyy'in kızkardeşi olduğunu söylemektedir. Bu rivâyette Rasûlullâh'ın Sâbit b. Kays'a eşini mehir olarak verdiği bahçeyi alması karşılığında boşamasını emrettiği belirtilmekte talak sayısına işaret edilmemektedir. İbrâhîm b. Tahmân- Hâlid el-Hazzâ'-İkrime-İbn Abbas tarikiyle gelen benzer rivâyette de Rasûlullâh Sâbit b. Kays'a "Onu boş" demiştir.

Eyyûb b. Ebî Temîme-İkrime-İbn Abbâs tarikiyle gelen rivâyette "Sâbit b. Kays'ın karısı" ifadesi vardır ve kadın Rasûlullâh'a kocasına din ve ahlâk konularında söyleyecek sözü olmadığını ancak onunla geçinmeye güç yetiremediğini söylemektedir. Rasûlullah "Öyleyse bahçesini Sâbit'e geri vereceksin" demiş, kadın da bu teklifi kabul etmiştir.⁵⁹

Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Mübârek el-Muharrimî-Gurâd Ebû Nûh-Cerîr b. Hâzim-Eyyûb-İkrime-İbn Abbâs kanalıyla gelen rivâyette de kadının ismi verilmemekte, kendisinden Sâbit b. Kays'ın karısı diye bahsedilmektedir. Kadın, Hz. Peygamber'e gelip Sâbit b. Kays'tan dini ve ahlâkı konusunda (bir şeyler söyleyip) intikam almak istemediğini ama ona karşı vazifelerini yerine

379 (No. 1430-1431). ilk rivâyetin senedi Hüseyim-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdirrahman şeklinde verilirken ikinci sened Süfyan-Yahyâ b. Saîd-Amra şeklindedir.

⁵⁷ Aynı isnadla gelen rivâyet için bk. Nesâî, *es-Sünen*, "Talâk", 35 (No. 3489). Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Talâk", 35 (No. 5628).

⁵⁸ Dârekutnî, *Sünen*, 3/184 (No. 3572), "Nikâh", 1.

⁵⁹ Buhârî'nin peşpeşe gelen üç rivâyeti için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/511-512 (No. 14838-14840).

getirememekten korktuğunu söylemiş, Allah Rasulü bahçesini vermesini teklif edince kadın kabul etmiş, Rasûlullâh da Sâbit'e eşinden ayrılmasını emretmiştir. Buhârî naklettiği son rivâyette ise Süleyman-Hammâd-Eyyûb-İkrime şeklinde isnadı vermekte ve İkrime'nin kadının adını Cemîle olarak verip hadisi naklettiğini söylemektedir.⁶⁰

İbn Mâce'nin (ö. 273/887) "Hul' yoluyla boşanan kadının kocasının kendisine verdiği (mehri) vermesi babı"nda naklettiği ilk rivâyetin isnâdı şöyledir: Ezher b. Mervân-Abdüla'lâ b. Abdila'lâ-Saîd b. Ebî Arûbe-Katâde-İkrime-İbn Abbâs. Bu rivâyete göre Cemîle binti Selûl Nebî (s.a.s.)'e gelmiş, Sâbit'in dîni ve ahlâkı konusunda söyleyecek sözü olmadığını, İslamda küfrü gerektiren bir duruma düşmekten nefret ettiğini ancak kocasına dayanmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber ona "(Kocanın mehir olarak verdiği) bahçeyi ona geri verir misin?" diye sormuş, o da kabul etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kocasına bahçeyi alıp daha fazla bir şey istememesini emretmiştir. Önceki rivâyetlerden farklı olarak karısı Sâbit'e katlanmadığını bildirmekte, Rasûlullâh da Sâbit'e verdiği fazlasını almamasını emretmektedir.⁶¹

Bezzâr'ın (ö. 292/905) *Müsned*'inde İbrâhîm b. Hânî en-Neysâbûrî-Abdülğaffâr b. Dâvûd-İbn Lehîa-Amr b. Şuayb-Saîd İbnü'l-Müseyyeb-Ömer isnâdıyla naklettiği rivâyete göre İslam'da muhâlea yoluyla ilk boşanan kadın Sâbit b. Kays'ın nikâhı altında olan Habîbe binti Sehl'dir. Rivâyette şiddet olayına hiç değinilmemiş, boşanma gerekçesi geçimsizlik olarak gösterilmiştir. Diğer rivâyetlerde mehir bedeli sadece bahçe olarak verilirken bu rivâyette hurma bahçesi olduğu açıkça belirtilmiştir. Sâbit böyle bir boşanmanın uygun olup olmayacağını sormuş, Rasûlullah da uygun olduğunu söylemiştir. Rivâyetin sonunda Hz. Peygamber'in kadın için nafaka ve kalacak yer tayin etmediğine de işaret edilmiştir. Müellif rivâyeti değerlendirirken bu isnad dışında Hz. Ömer'den bu şekilde nakledilen bir rivâyet bilmediklerini, Sâbit b. Kays'ın muhâlea yoluyla boşadığı eşleri ile ilgili İbn Abbâs ve başkaları kanalıyla farklı lafızlarla gelen rivâyetler bulunduğunu söylemektedir.⁶²

⁶⁰ Buhârî, "Talâk", 12 (No. 5273-5277).

⁶¹ İbn Mâce, "Talâk", 22 (No. 2056). Aynı rivâyet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/310 (No. 11834), 24/211 (No. 541-542); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/512-513 (No. 14842-14843).

⁶² Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Atekî, *Müsned* (el-Bahrü'z-Zehhâr), thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah (Beyrut-Medine: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân-Metebetü'l-

İbnü'l-Cârûd (ö. 307/919-920) *el-Müntekâ* adlı eserinde hul' konusunda önce Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra-Habîbe isnadıyla gelen rivâyeti, sonra da Eyyûb-İkrime-İbn Abbâs kanalıyla gelen Sâbit'in karısı hakkındaki iki rivâyeti nakletmektedir. Bu rivâyetlerde de boşanmanın sebebi geçimsizlik olarak aktarılmıştır.⁶³

2.3. Şiddet Sebebiyle Gerçekleşen Muhâlea Rivâyetleri

Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826-827) *el-Musannef*'inde Talak bölümü Fidâ babında Abdürrezzâk-İbn Cüreyc-Dâvûd b. Ebî Âsım-Saîd İbnü'l-Müseyyeb kanalıyla gelen rivâyette (kadının ismi verilmeden) evlenmek için karısına mehir olarak bir bahçe veren Sâbit'in kiskanç bir kimse olduğundan, eşini dövüp elini kırdığından bahsedilmektedir. Karısı Hz. Peygamber'e gelerek Sâbit'i şikâyet etmiş ve bahçeyi kocasına geri vereceğini (buna karşılık boşanmak istediğini) söylemiştir. Hz. Peygamber "Bunu yapar mısınız?" diye sormuş, kadın "Evet" deyince kocasını çağırması ve durumu ona anlatmıştır. Kocasını boşanmayı kabul etmiş, Hz. Peygamber de kadının boşanmış olduğunu belirterek gitmelerini istemiştir. Saîd İbnü'l-Müseyyeb'in anlattığına göre kadın Sâbit'ten sonra Rifâa el-Âbidî ile evlenmiş, o da kendisini dövmüş, bunun üzerine kadın Hz. Osman'a giderek mehrini geri vermek suretiyle kocasından ayrılmak istediğini bildirmiştir. Hz. Osman kocasını çağırması, kocasını boşanma talebini kabul edince kadına "Git, sen boşandın" demiştir. Bu konuda İbn Cüreyc-Amr b. Şuayb-Saîd İbnü'l-Müseyyeb ve el-Müsennâ-Amr b. Şuayb-Saîd İbnü'l-Müseyyeb tarikiyle gelen benzer rivâyetlere de işaret edilmiştir. Abdürrezzâk-İbn Cüreyc-Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdirrahman-Habîbe binti Sehl senediyle gelen rivâyette boşanma sebebi olarak yine dayak olayından bahsedilmekte ve kadının ismi Habîbe binti Sehl olarak belirtilmektedir.⁶⁴

İshak b. Rahûye'nin (ö. 238/853) *el-Müsned*'inde el-Makburî-Saîd b. Ebî Eyyûb-Yezîd b. Ebî Habîb-Bükeyr b. Abdillâh İbnü'l-Eşec-Süleymân b. Yesâr tarikiyle naklettiği rivâyette Habîbe binti Sehl'in Sâbit b. Kays'ın nikâhı altında olduğu,

Ulûm ve'l-Hikem, 1409/1988), 1/422 (298). Senedde geçen İbn. Lehîa hakkında "Sâdûktur ancak kitapları yandıktan sonra rivâyetleri karıştırmıştır" değerlendirmesi yapılmaktadır.

⁶³ İbnü'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali, *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsne*, (Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014) (Talak, 2), 335-336 (No. 758-761).

⁶⁴ Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *Musannef*, (Lübnan-Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015), 5/469-471 (No. 12512-12515, 12518), "Talak", 108 (Fidâ babı).

Sâbit'in onu şiddetli bir şekilde dövdüğü, bunun üzerine kadının Nebî (s.a.s.)'e geldiği, durumu anlattığı Sâbit'le anlaşamadıklarını söylediği aktarılmaktadır. Bunun üzerine Allah Rasûlü, Sâbit'e "Ona mehir olarak verdiklerini al" demiş, Habîbe hepsinin aynıyla yanında durduğunu söylemiş, Sâbit mehrini geri almış, Habîbe de ailesinin yanında iddetini beklemiştir.⁶⁵

Dârimî'nin (ö. 255/869) *es-Sünen*'inde hul' konusunda Yezîd b. Hârûn-Yahyâ b. Saîd ve Amra kanalıyla gelen tek rivâyet vardır ve bu rivâyette komşusu olan Habîbe binti Sehl'in Sâbit'le evlenmesini Rasûlullâh'ın istediği ancak Sâbit'in eşini dövdüğü, kadının kocasından bu sebeple boşanmak istediği, Hz. Peygamber'in bunun üzerine Sâbit'e "(Mehrini) al ve yolundan çekil (boşan)" dediği nakledilmektedir. Hüseyin Selim Esed hadisin isnâdının *sahîh* olduğunu belirtmektedir.⁶⁶

Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'inde Muhammed b. Ma'mer-Ebû Âmir Abdümelik b. Amr-Ebû Amr es-Sedûsî el-Medînî-Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm-Amra-Âişe senediyle yer alan rivâyette, Hz. Âişe, Sâbit b. Kays'ın eşi Habîbe binti Sehl'i dövdüğünü ve bir yerlerini kırdığını, onun da sabahtan sonra gelip kocasını Hz. Peygamber'e şikâyet ettiğini, Rasûlullah'ın da Sâbit'i çağırıp "Malının bir kısmını al ve ondan ayrıl" dediğini anlatmaktadır. Sâbit bunun uygun olup olmayacağını sormuş, Rasûlullah "Evet" deyince eşine mehir olarak iki bahçe verdiğini ve bunların eşinin elinde bulunduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber "O iki bahçeyi al ve ondan ayrıl" demiş, Sâbit de öyle yapmıştır.⁶⁷

Nesâî (ö. 303/915), Ebû Ali Muhammed b. Yahyâ el-Mervezî-Abdân'ın kardeşi Şâzân b. Osmân-Babası-Ali İbnü'l-Mübârek-Yahyâ b. Ebî Kesîr-Muhammed b. Abdirrahmân-Rubeyyî' binti Muavviz b. Afrâ isnâdıyla naklettiği rivâyette, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın karısını dövüp elini kırdığını, o kadının Abdullah b. Übeyy'in kızı Cemîle olduğunu, kardeşiyle gelip kocasını Rasûlullâh'a şikâyet ettiğini, Rasûlullah'ın ona haber gönderip "Ona verdiğini al ve yolunu aç (serbest bırak) dediğini, o kabul edince Rasûlullâh'ın kadına bir hayız müddetini gözetmesini ve ailesinin yanına gitmesini emrettiğini

⁶⁵ İshak b. Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhim, *el-Müsned* (Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1437/2016), 2/389 (No. 2258).

⁶⁶ Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed (Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000), "Talak", 7. Rivâyet hakkında "İsnâdı sahîhtir" değerlendirmesi yapılmıştır.

⁶⁷ Ebu Davud, "Talak", 18 (No. 2228).

aktarmaktadır.⁶⁸ Ebû Avâne (ö. 316/929) *Sahîh-i Müslim* üzerine yaptığı *el-Müstahrec* çalışmasında aynı rivâyeti Ahmed b. Sehl b. Mâlik-Muhammed b. Ziyâd-Mesleme İbnü's-Salt eş-Şeybânî-Ali İbnü'l-Mübârek-Yahyâ b. Ebî Kesîr-Ebû Seleme ve Muhammed b. Abdirrahmân es-Sevbân- Rubeyyi' isnâdıyla nakletmektedir.⁶⁹

İbn Ebî Âsım'dan (ö. 287/900) gelen bir rivâyette ise dayak olayından bahsedilmese de Sabit'in öfkeli bir adam olduğuna ve bunun bazı sıkıntılara yol açtığına işaret edilmektedir. Muhammed b. Miskîn-Abdullâh b. Yûsuf-İbn Lehîa-Ebu'l-Esved, Yahyâ b. en-Nadr ve Yezîd b. Kasît-Ebû Seleme b. Abdirrahmân ve Muhammed b. Abdirrahmân es-Sevbân-Rubeyyi' isnâdıyla gelen rivâyette, kadının adı zikredilmemiş, Rubeyyi' Rasûlullâh'ı Ensârdan olan Sâbit b. Kays'ın karısından bahsederken işitmiştir. Sâbit öfkeli bir adam olduğundan karı koca arasında bazı sıkıntılar ortaya çıkmış ve kadın Hz. Peygamber'e gelerek olanları anlatmıştır. Hz. Peygamber Sâbit'i çağırması, eşler onun yanında meseleyi konuşmuşlardır. Neticede Sâbit fidye karşılığı boşanmayı kabul etmiş, kadın da onun istediği fidyeyi vermiştir. Rasûlullâh kadına bir hayız müddeti iddet beklemesini emretmiştir.⁷⁰

Habîbe binti Sehl rivâyetlerinin ilki Ebû Saîd Duhaym ve İbrâhim b. Halîl-Süveyd b. Abdülazîz-Yahyâ b. Saîd-Amra-Habîbe isnadı ile nakledilmiştir. Bu rivâyete göre Rasûlullah Habîbe'yi evlendirmek istemiş, Sâbit evlilik teklifinde bulunmuş ve Allah Rasûlü onları evlendirmiştir. Sâbit yaratılışı itibarıyla öfkeli bir adam olduğundan onu dövmüş, kadın alacakaranlıkta Rasûlullâhın kapısına gelmiştir. Hz. Peygamber dışarı çıkınca ona kim olduğunu sormuş, kadın da kendisini tanıtıp kocasıyla geçinemediklerini söylemiştir. Sâbit gelince Rasûlullâh "Karını dövdün mü?" diye sormuş, adam da hatasını kabul etmiştir. Allah Rasûlü, Sâbit'e verdiği mehri olarak (karısını boşamasını) emretmiş, kadın kocasının verdiği her şeyin yanında olduğunu (isterse verebileceğini) söylemişse de Rasûlullâh adama "Verdiğin mehri al" demiş ve kadın ailesinin yanında oturup iddetini beklemiştir. el-Hasen b. Ali el-Hulvânî-Abdürrezzâk-İbn Cüreyc-Yahyâ b. Saîd-Amra-Habîbe binti Sehl isnadıyla gelen ikinci rivâyette

⁶⁸ Nesâî, "Talak", 54 (No. 3523). Aynı rivâyetler için bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Talak", 53 (No. 5661).

⁶⁹ Ebû Avâne, *Müsned*, 3/218 (4729), Talak, 22.

⁷⁰ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 6/117 (No. 3337).

metin verilmese de boşanmanın Sâbit'in eşini dövmesi sebebiyle gerçekleştiği belirtilmektedir.⁷¹

Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde de yer alan, Taberânî'nin (ö. 360/971) İshak b. İbrahim ed-Deberî-Abdürrezzâk-İbn Cüreyc-Yahyâ b. Saîd-Amra, isnâdıyla verdiği rivâyette ve Ali b. Abdilaziz-el-Ka'nebi-Mâlik-Yahyâ b. Saîd-Amra kanalıyla naklettiği rivâyetlerde de Habîbe boşanma sebebini Sâbit'in kendisini dövmesi olarak anlatmaktadır. İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Ebû Dâvûd'un kitaplarında yer verdikleri Amra kanalıyla gelen Habîbe rivâyetinin benzerini Taberânî, İbrahim b. Duhaym-Babası-Yezîd b. Abdülaziz-Yahyâ b. Saîd-Amra kanalıyla nakletmiş ve bu rivâyette önceki rivâyetlere ek olarak Rasûlullâh'ın onunla evlenmeye niyetlenip vaz geçtiği ve Rasûlullâh'ın Sâbit'e "Eşini dövdün mü?" diye sorduğu, o bunu kabul edince de "Mehrini al (boşa)" dediği bilgisine de yer verilmiştir. Son rivâyet ise Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan Sehl b. Ebî Hayseme rivâyetidir.⁷²

Beyhakî (ö. 458/1066) Talak bölümünün 2. babında ...Saîd b. Seleme b. Ebu'l-Husâm-Abdullah b. Ebî Bekr-Amra-Âişe senediyle verdiği rivâyette kadının adını Habîbe binti Sehl olarak vermekte ve Sâbit'le aralarında tartışma çıktığını, Sâbit'in onu dövüp elini kırdığını, bunun üzerine Habîbe'nin Rasûlullâh'a kocasını şikâyet etmek için geldiğini anlatmaktadır. Habîbe kocasının kendisine verdiği iki hurma bahçesinden birini vererek ondan boşanmış, sonra Übeyy b. Ka'b'la evlenerek Şam'a gitmiş ve orada vefat etmiştir.⁷³

2.4. Hoşlanmama, Çirkin Bulma Sebebiyle Gerçekleşen Muhâlea Rivâyetleri

Abdürrezzâk-Ma'mer-Eyyûb-İkrime senediyle gelen rivâyette kadının adı Cemîle binti Abdillâh b. Übeyy b. Selûl olarak verilmektedir. Ma'mer kendisine kadının 'Rabbime isyan etmekten hoşlanmıyorum', "Gördüğün gibi ben güzelim, Sâbit ise çirkin bir adamdır" dediği şeklinde rivâyetler ulaştığından bahsetmektedir.⁷⁴ Abdürrezzâk-İbn Cüreyc-Ebu'z-Zübeyr senediyle gelen

⁷¹ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l el-Âhâd -Mesânî*, 6/118-119 (3338-3339). İlk rivâyetin isnadında yer alan Süveyd b. Abdülaziz'in zayıf olduğu ve mutabeat amacıyla ondan hadis nakledildiği belirtilmektedir.

⁷² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 24/222-223 (No. 565-568).

⁷³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/516 (No. 14857).

⁷⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, 5/469-471 (No. 12515), Talak", 108 (Fidâ babı).

rivâyette de kadının adı Abdullah b. Selûl'ün kızı olarak geçmekte ve kadının kocasından hoşlanmadığı için boşanma talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde tesbit edebildiğimiz iki muhâlea rivâyetinde ise Habîbe binti Sehl'in adı geçmektedir. İlk rivâyet Abdülkuddûs b. Bekr b. Huneys-Haccâc-Amr b. Şuayb-babası-Abdullah b. Amr isnadıyla verilmiştir. Hadis Haccâc'dan Muhammed b. Süleyman Ebî Hayseme-amcası Sehl b. Ebî Hayseme senediyle de rivâyet edilmiştir. Bu rivâyete göre Habîbe kocasını çirkin bulup beğenmemiş ve Hz. Peygamber'e gelip "Ey Allah'ın Rasulü! Nefretimden dolayı ona bakamıyorum. Allah korkusu olmasaydı onun yüzüne tükürürdüm" demiş, Rasûlullâh da ona mehir olarak aldığı bahçeyi geri verip veremeyeceğini sormuştur. Kadın kabul edince Sâbit'e elçi göndermiş, kadından bahçeyi alıp kocasına geri vermiş ve aralarını ayırmıştır. Bu İslam döneminde meydana gelen ilk hul' olayıdır.⁷⁶ Aynı rivâyet Ebû Kurayb-Ebû Hâlid el-Ahmer-Haccâc-Amr b. Şuayb-babası ve dedesi isnâdıyla, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde de yer almaktadır.⁷⁷

Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Ebû Bekr en-Neysâbûrî-Yûsuf b. Saîd-Haccâc-İbn Cüreyc-Ebu'z-Zübeyr senediyle gelen naklettiği rivâyette ise Sâbit b. Kays'ın karısının adı Zeyneb binti Abdillâh b. Übeyy b. Selûl olarak verilmiştir. Kadın kocasından hoşlanmadığı için boşanmak istemiş, Hz. Peygamber kocasının verdiği bahçeyi geri vererek boşanmasını teklif edince artırabileceğini söylemiş, Rasûlullâh ise daha fazlasını vermesine gerek olmadığını sadece bahçeyi geri vermesinin yeterli olacağını söylemiştir. Hz. Peygamber bahçeyi kadının kocası için almış kadın da serbest kalmış (boşanmış)tır. Bu durum Sâbit'e ulaşıncı o Rasûlullâh'ın hükmünü kabul etmiştir.⁷⁸

Beyhakî'nin, ...Şâfi'î-İbn Uyeyne-Yahyâ b. Saîd-Amra-Habîbe binti Sehl isnadıyla naklettiği rivâyette Habîbe binti Sehl, kendi bedenindeki bir şeyden şikayet

⁷⁵ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/484-485 (No. 12598-12599), "Talak", 118 (iftida eden kadının mehrinden fazlasını boşanmak için vermesi babı).

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/17-18 (No. 16095). İki isnad hakkında da isnadda yer alan Haccâc b. Ertât'dan dolayı zayıf değerlendirmesi yapılmış, hadis başka isnadlarla da rivâyet edildiği için *hasen li ğayrihi* hükmü verilmiştir. Aynı rivâyet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/103(No. 5637).

⁷⁷ İbn Mâce, "Talak", 22 (No. 2057). Bu rivâyet zevâid hadislerindedir. Senedde yer alan Haccâc b. Ertât hakkında *müdelis* değerlendirme yapılmıştır. Hadisi anane ile rivâyet etmiştir.

⁷⁸ Dârekutnî, *Sünen*, 3/184-185 (No. 3573), "Nikâh", 1.

ederek Sâbit'le bir arada olamayacağını söylemektedir.⁷⁹ ...Haccâc-İbn Cüreyc-Ebu'z-Zübeyr senediyle gelen rivâyette ise kadının ismi Zeyneb binti Abdullah b. Übeyy b. Selûl olarak verilmiş, ve kadının kocasından hoşlanmadığı açıkça belirtilmiştir.⁸⁰

2.5. Sebep Belirtilmeden Muhâlea Yoluyla Boşanmaya İşaret Eden Rivâyetler

Ebû Dâvûd, Muhammed b. Abdürrahîm el-Bezzâr-Ali b. Bahr el-Kattân-Hişâm b. Yûsuf-Ma'mer-Amr b. Müslim-İkrime-İbn Abbâs senediyle naklettiği rivâyette sebep belirtmemiş, kısaca "Sâbit b. Kays'ın karısı kocasından hul' yoluyla boşanmış ve Nebî onun iddetini bir hayız saymıştır" şeklinde bilgi vermekle yetinmiştir.⁸¹ Rivâyetin sonunda Ebû Dâvûd, bu hadisin Abdürrezzâk-Ma'mer-Amr b. Müslim-İkrime ve Nebî (s.a.s.) şeklinde *mürsel* bir isnadı olduğuna işaret etmekte, el-Ka'nebî-Mâlik-Nâfi' kanalıyla naklettiği rivâyette ise İbn Ömer'in "Hul' yoluyla boşanan kadının iddeti bir hayızdır" dediğini aktarmaktadır.⁸²

Tirmizî (ö. 279/892) de *es-Sünen*'inde aynı isnadla sebep belirtmeden aynı rivâyete yer vermekte, hadîsin *hasen-garib* bir hadis olduğunu ilim ehlinin hul' yoluyla boşanan kadının iddeti konusunda ihtilafa düştüklerini Nebînin ashabından ilim ehlinin çoğunun ve başkalarının bu kadının iddetinin kocası tarafından boşanan kadın gibi üç hayız olduğu görüşünde olduklarını söylemektedir. "Süfyân es-Sevrî ve Kûfe ehlinin görüşü de budur. Ahmed ve İshak da aynı şeyi söylemektedir. Nebînin ashabından ilim ehlinin çoğu ve başkaları ise bu kadının iddetinin bir hayız olduğunu söylemektedirler. Bir görüşe göre İshak da aynı şekilde düşünmektedir. Bu kuvvetli bir görüştür. (doğrusu da budur)."⁸³

Nesâî'nin Ubeydullah b. Sa'd b. İbrahim b. Sa'd-Amcası-Dedesi-İbn İshâk-Ubâde b. Velîd b. Ubâde b. Sâbit-Rubeyyi' binti Muavviz isnâdıyla naklettiği rivâyette de sebep belirtilmemiştir. Rubeyyi' eşinden hul' yoluyla boşanmış, sonra Hz. Osman'a gidip ne kadar iddet beklemesi gerektiğini sormuş, Hz. Osman da iddete gerek olmadığını, ancak son zamanlarda eşiyile beraber

⁷⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/511(No. 14837); Habîbe binti Sehl rivâyetleri için ayrıca bk. Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, 8/267 (11883), 11/9 (No. 14580).

⁸⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/514(No. 14849).

⁸¹ Aynı rivâyet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/207 (No. 11513).

⁸² Ebu Davud, "Talak", 18 (No. 2229-2230).

⁸³ Tirmizî, "Talak", 10, 11 (No. 1185-1185).

olduysa bir hayız müddeti iddet beklemesi gerektiğini söylemiş ve bu hükmü vermekle Rasûlullâh'ın Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın nikâhı altındayken ondan muhâlea yoluyla boşanan Meryem el-Meğâliyye hakkında verdiği hükme uygun davrandığını belirtmiştir. Burada Sâbit b. Kays'ın eşinin adının önceki rivâyetlerden farklı olarak Meryem el-Meğâliyye olarak geçtiği görülmektedir.⁸⁴ İbn Mâce aynı rivâyete "Hul' yoluyla boşanan kadının iddeti" bâbında Ali b. Seleme en-Neysâbûrî-Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd-Babası-İbn İshâk-Ubâde b. Velîd b. Ubâde b. Sâmit-Rubeyyi' binti Muavviz b. Afrâ' isnâdıyla yer vermektedir.⁸⁵

İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287/900) Rubeyyi' binti Muavviz rivâyetleri arasında onun başından geçen muhâlea olayı da yer almakta, İbn Mâce'nin Ali b. Seleme'den aktardığı rivâyeti o Muhammed b. Mansûr'dan nakletmektedir. Senedin devamı ve metin aynı şekildedir.⁸⁶

Dârekutnî'nin İbn Abbâs, İkrime ve Rubeyyi' den naklettiği rivâyetlerde de sebep belirtilmemiş, kısaca Sâbit b. Kays'ın karısının kocasından muhâlea yoluyla boşandığı ve Allah Rasûlünün kadının iddetini bir buçuk hayız veya bir hayız müddeti olarak belirlediği nakledilmiştir.⁸⁷ Talak ve Hul' bölümünde ise konuyla ilgili iki rivâyete yer verilmiştir. Abdülbâkî b. Kânî-İbrahim b. Ahmed b. Mervan el-Vâstî-Ebû Hâzim İsmâil b. Yezîd el-Basrî-Hişâm b. Yûsuf-Ma'mer-Amr b. Müslim-İkrime-İbn Abbâs senediyle gelen ilk rivâyette kocasından hul' yoluyla boşanan Sâbit b. Kays'ın karısına Hz. Peygamber'in bir hayız müddeti iddet beklemesini emrettiği anlatılmaktadır.⁸⁸ Hemen peşinden gelen aynı konudaki Abdürrezzâk rivâyetinde ise İbn Abbâs zikredilmemiş, hadis

⁸⁴ Nesâî, "Talak", 54 (No.3524). Aynı rivâyetler için bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Talak", 53 (No. 5662); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 25/42 (No. 80), 24/265 (No. 671-672).

⁸⁵ İbn Mâce, "Talak", 23 (2058). Ensâr'dan bir kabile olan Benî Meğâl'e nisbetle kadına el-Meğâliyye denilmektedir.

⁸⁶ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 6/116 (No. 3336).

⁸⁷ Dârekutnî, *Sünen*, 3/185-186 (No. 3575-3578), "Nikâh", 1.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Talak", 18, (No. 2229). Ebû Dâvûd bu hadisin sonunda rivâyetin Abdürrezzâk tarafından *mürsel* olarak rivâyet edildiğine de işaret etmektedir. Tirmizî, "Talak", 10, 2/477 (No. 1185). Hadis Tirmizî'ye göre *hasen gariptir*. Hâkim hadîsin isnâdının *sahîh* olduğuna ancak Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den naklettiği rivâyetin *mürsel* olduğuna işaret etmiş ve peşisıra Abdürrezzâk rivâyetini de nakletmiştir. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/224 (No. 2825-2826).

İkrime'den rivâyet edilmiştir. Rivâyetlerin sonunda ise “Ebû Dâvûd ve Tirmizî’de geçen *mürsel* rivâyetlerdir” bilgisine yer verilmektedir.⁸⁹

Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*’te naklettiği iki muhâlea rivâyetinde de muhâlea yoluyla boşanan kadının adını Sâbit b. Kays’ın karısı olarak vermiş, ayrıntıya girmeden onun muhâlea yoluyla boşandığını ve Rasûlullâh’ın da ona bir hayız müddeti iddet tayin ettiğini nakletmiştir. İlk rivâyetin senedi Abdüssamed b. Ali el-Bezzâr-Ca’fer b. Muhammed b. Ebî Osmân et-Tayâlisî-Ali b. Bahr-Hişâm b. Yûsuf-Ma’mer-Amr b. Müslim-İkrime - İbn Abbâs şeklindedir. Hâkim bu rivâyetin sonunda “*isnadı sahih bir hadis*” değerlendirmesi yapmış, ancak Abdürrezzâk’ın bu hadisi Ma’mer’den *mürsel* olarak riâyet ettiğini de belirtmiştir. İkinci rivâyette ise bu *mürsel* senedi Ebû Bekir b. İshâk-Ahmed b. Seleme-İshak b. İbrâhim-Abdürrezzâk-Ma’mer-Amr b. Müslim-İkrime olarak vermiş ve rivâyet sonunda herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Zehebî de *Telhîs*’te *mürsel* riveyete dikkat çekmekle birlikte hadisin *sahih* olduğunu söylemektedir.⁹⁰

Muhammed b. Sâbit. b. Kays’ın oğlu İsmail’in babası Muhammed’den aktardığına göre ise Sâbit b. Kays, Cemîle binti Abdullah b. Übeyy’den oğlu Muhammed’e hamileyken ayrılmış, kadın da çocuğu doğurunca onu emzirmeyeceğine dair yemin etmiştir. Allah Rasulü onu çağırması, ağzına alıp yumuşatarak damağına acve hurması sürmüş ve adını Muhammed koymuştur. Rasûlullah’ın yanına geldiği birinci, ikinci veya üçüncü günde ansızın Sâbit b. Kays’ı soran Arap bir kadınla karşılaşmış ve kadın ona rüyasında kendisini onun adı Muhammed olan oğlunu emzirirken gördüğünü söylemiştir. Rivâyetin sonunda kadının sütünün gömleğinin dışına taşıdığı bilgisi de yer almaktadır.⁹¹

Beyhakî, ...Katâde-İkrime-İbn Abbâs senediyle naklettiği rivâyette kadının adını Cemîle binti Selûl olarak vermekte ve sebep belirtmeden muhalea olayını nakletmektedir.⁹² Muhtelia’nın iddeti bölümünde Ebû Abdullah el-Hâfiz-Abdüssamed b. Ali el-Bezzâr-Ca’fer b. Muhammed b. Ebî Osmân et-Tayâlisî-Ali

⁸⁹ Dârekutnî, *Sünen*, 3/299-300 (No. 3959-3960), “Talak”, 135-136. İlk rivâyetin senedinde yer alan Amr b. Müslim el-Cenedî el-Basrî’den Müslim rivâyette bulunmuş, İbn Hıbbân onu *sika* kabul ederken İbn Hazm dikkate alınmayan bir kişi olduğunu söylemiştir.

⁹⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/224 (No. 2825-2826), “Talak”, 34-35.

⁹¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/228 (No. 2838) “Talak”, 47. Hâkim hadisin senedinin *sahih* olduğunu ancak Buhârî ve Müslim’in bu hadisi tahrîc etmediklerini aktarmış, Zehebî de *sahih* değerlendirmesine katılmıştır. Benzer bilgiler için bk. Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/312.

⁹² Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 7/512 (No. 14841).

b. Bahr b. Berrî-Hişâm b. Yûsuf-Ma'mer-Amr b. Müslim-İkrime-İbn Abbâs senediyle nakledilen rivâyette ise kadının adı verilmeden Sâbit b. Kays'ın karısının kocasından hul' yoluyla boşandığı ve Rasûlullâh'ın onun iddetini bir hayız müddeti olarak belirlediği bilgisi aktarılmıştır. Beyhakî hadisin sonunda "Ali b. Bahr ve İsmâil b. Yezîd ve başkaları bu hadisi Hişâm-Ma'mer kanalıyla mevsul olarak rivâyet etmişlerdir. Abdürrezzâk, Ma'mer'den mürsel olarak rivâyet etmiştir." diyerek rivâyetin farklı isnadlarına atıfta bulunmakta, ardından aynı muhtevaya sahip olan ...Abdürrezzâk-Ma'mer-Amr b. Müslim-İkrime senediyle gelen Abdürrezzâk'ın mürsel rivâyetine yer vermektedir. Bu rivâyetin sonunda bu rivâyetin kendileriyle ihticâc câiz olmayan iki *zayıf* senedle daha rivâyet edildiği bilgisine yer verilmiştir.⁹³

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada hadis kaynaklarında Sabit b. Kays'ın hayatına dâir rivâyetler; hayatı ve muhâlea ile biten evlilikleri şeklinde iki ana gruba ayrılıp incelenmeye ve verilen bilgilerin doğruluğu teyid edilmeye çalışılmıştır. Sâbit b. Kays'ın annesinin Yahûdî olduğunu ve ölünce cenazesine katılmak isteyen Sâbit'in Rasûlullah'tan izin istediğini konu edinen rivâyet İbnü'l-Cevzî tarafından eleştirilmiş, Bedir Savaşı'na katıldığına dâir verilen bilginin de yanlış anlamadan kaynaklandığı ifâde edilmiştir. Sâbit b. Kays'ın Ensâr'ın ve Rasûlullâh'ın hatîbi olduğuna işâret eden rivâyetler ise Kütüb-i Sitte dâhil pek çok hadis kaynağında yer alan rivâyetlerdir. Kimi rivâyetlerde onun "Ensârın hatîbi", "Rasûlullâh'ın hatîbi" olduğuna bir vesileyle işâret edilirken kimi rivâyetlerde ise doğu taraflarından gelen iki hatîbe ve Müseylimetü'l-Kezzâb'a kendi adına cevap vermesi için bizzat Rasûlullah tarafından görevlendirildiği tesbit edilmiştir.

Hucurât Sûresinin ikinci âyeti nâzil olduğunda bu âyetin kendisi hakkında indiğini düşünüp üzgün bir halde eve kapandığını ve Rasûlullâh'ın onu merak ettiğini anlatan rivâyetler de hadis kaynaklarının çoğunda yer almıştır. Bu rivâyetlerden bâzılarında Âsım b. Adiy'ın yolda üzgün bir halde oturan Sâbit'e rastlayıp soru sorduğundan, bazılarında ise Rasûlullâh'ın onu merak edip evine onun halini öğrenmesi için birisini gönderdiğinden bahsedilmektedir. İsim verilmeden Rasûlullâh'ın birisini gönderdiği şeklinde rivâyetler yanında, gönderilen kişinin adının Sa'd b. Muâz veya Sa'd b. Ubâde olduğu şeklinde

⁹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/740-741 (No. 15597-15598).

rivâyetler de mevcuttur. Rivâyetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde isimler farklı olsa da Sâbit hakkında verilen bu bilginin de doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Sâbit'in kendisine yer vermeyen bir sâhâbîye annesini zikrederek hakâret etmesi ve Rasûlullâh'ın onu uyarmasından bahseden rivâyet, senesinde ağır kusurlara sahip râvîler bulunması sebebiyle *çok zayıf* olarak değerlendirilmiştir. Kureyza Savaşı sonrası Zübeyr b. Bâtâ'yı ölümden kurtarmak için Rasûlullâha müracaat etmesine dâir rivâyet ise Beyhakî'nin eserlerinde yer verilen, daha çok Târih ve Siyer kitaplarında nakledilen bir rivâyettir.

Allah Rasûlü'nün "Ne güzel adam" diyerek Sâbit'i methettiği rivâyet Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer vermese bile *el-Edebü'l-Müfred* ve *et-Târihu'l-Kebîr*'de naklettiği bir rivâyettir. İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'i ve Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde de yer alan bu rivâyetin isnâdı hakkında *sahîh* değerlendirmeleri yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in iyileşmesi için dua edip Bathân toprağını suyla karıştırıp rukye yaptığına dâir rivâyet ise *zayıf* olarak değerlendirilmiştir.

Müseylimetü'l-Kezzâb'a karşı düzenlenen Yemâme Savaşı'nda şehit olduğunu anlatan rivâyete Buhârî'nin *Sahîh*'i dâhil pek çok kaynakta işâret edilmekte, ancak öldükten sonra vasiyette bulunup vasiyetinin yerine getirildiğini anlatan kısım Buhârî ve diğer bazı kaynaklarda yer almamaktadır.

Sâbit b. Kays'ın muhâlea yoluyla boşanması konulu rivâyetlere Dârekutnî Nikâh kitabında mehir bölümünde, diğer müellifler ise Talak kitabında muhâlea veya muhalea yoluyla boşanan kadını iddeti bölümlerinde yer vermişlerdir. Abdürrezzâk konuyu farklı olarak Fidâ başlığıyla incelemiştir. Muhâlea rivâyetleri incelenirken öncelikle Kütüb-i Sitte öncesindeki temel hadis kaynaklarında yer alan rivâyetler taranmış ve İmam Mâlik'in *Muvattâ*'ında geçen İmam Mâlik'in Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdirrahmân-Habîbe binti Sehl isnâdıyla naklettiği rivâyetin pek çok kaynakta yer aldığı görülmüştür. Rivâyetlerde isnâdın Yahyâ b. Saîd-Amra binti Abdirrahmân-Habîbe binti Sehl kısmı aynı olmakla birlikte Abdürrezzâk hadisinde isnâdın başlangıcında İbn Cüreyc, Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde geçen ilk rivâyette Hüşeym, ikinci rivâyette Süfyân, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Abdurrahmân İbnü'l-Mehdî-Mâlik, Dârimî'nin *Sünen*'inde Yezîd b. Hârûn yer almaktadır. Bu rivâyet Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde isnâdın başına Ka'nebî-Mâlik, Nesâî'nin *Sünen*'inde Muhammed b. Seleme-İbnü'l-Kâsım-Mâlik kısmı

eklenerek verilmiştir. Kütüb-i Sitte sonrasındaki kaynaklarda da yer alan rivâyet muhâlea olayının fâili olan Habîbe tarafından anlatılan *sahîh* bir rivâyettir. Ancak İmam Mâlik, Saîd b. Mansûr, Ebû Dâvûd, Nesâî vb. âlimler boşanma sebebini geçinememe olarak verirken, Abdürrezzâk, Dârimî, İbn Ebî Âsım vb. âlimlerin dayak olayından bahsetmeleri dikkat çekmektedir. İshâk b. Râhûye'nin el-Makburî-Saîd b. Ebî Eyyûb-Yezîd b. Ebî Habîb-Bükeyr b. Abdillâh İbnü'l-Eşec-Süleymân b. Yesâr senediyle, Ebû Dâvûd'un Muhammed b. Ma'mer-Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr-Ebû Amr es-Sedûsî el-Medînî-Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm-Amra-Âişe senediyle verdiği Habîbe'den bahseden rivâyetlerde de boşanmanın sebebini dayak olduğu belirtilmiştir. İbn Mâce'nin Ebû Kurayb-Ebû Hâlid el-Ahmer-Haccâc-Amr b. Şuayb-babası ve dedesi senediyle verdiği Habîbe rivâyetinde de boşanma sebebi geçimsizlik olarak gösterilmektedir. Abdürrezzâk'ın Saîd İbnü'l-Müseyyeb kanalıyla aktardığı rivâyetlerde ise kadının adı açıkça belirtilmese de boşanma sebebini dayak olduğu belirtilmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Habîbe'nin başından geçen muhâlea olayını Abdülkuddûs b. Bekr b. Huneys-Haccâc-Amr b. Şuayb-babası-Abdullah b. Amr isnadıyla da nakletmektedir. Hadis Haccâc'dan Muhammed b. Süleyman Ebî Hayseme-amcası Sehl b. Ebî Hayseme senediyle de rivâyet edilmiş ve bu rivâyetlerde boşanma sebebi Habîbe'nin kocasını çirkin bulup beğenmemesi olarak gösterilmiştir. Her iki rivâyet isnâdda yer alan Haccâc sebebiyle eleştirilen rivâyetlerdir. Bezzâr'ın İbrâhîm b. Hânî en-Neysâbûrî-Abdülğaffâr b. Dâvûd-İbn Lehîa-Amr b. Şuayb-Saîd İbnü'l-Müseyyeb-Ömer isnadıyla naklettiği, İslam'da muhâlea yoluyla ilk boşanan kadının Sâbit b. Kays'ın nikâhı altında olan Habîbe binti Sehl olduğunu bildiren rivâyet de bu senedin râvîlerinden İbn Lehîa ömrünün sonlarına doğru ihtilâta düştüğü için eleştirilmektedir.

Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde Ma'mer-Eyyûb-İkrime senediyle ve İbn Cüreyc-Ebu'z-Zübeyr senediyle gelen rivâyetlerde kadının adı Cemîle binti Abdullah b. Übeyy b. Selûl olarak verilmekte ve boşanma sebebi olarak kadının kocasından hoşlanmaması gösterilmektedir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde naklettiği bazı rivâyetlerde kadından Sâbit'in karısı diye bahsedilmekte, bazı rivâyetlerde ise Abdullah b. Übeyy'in kız kardeşi Cemîle adı verilmektedir. Nesâî *Sünen*'inde Buhârî'nin Ezher b. Cemîl-Abdulvehhâb es-Sekafî-Hâlid el-Hazzâ'-İkrime-İbn Abbâs isnadıyla verdiği rivâyeti nakletmekte ve bu rivâyette kadının ismi verilmeden onun kocası hakkında "Sâbit b. Kays'ı ahlâk ve din hususunda

ayıplamıyorum ama ben (kocamı istemediğimden) İslam’da küfre düşmek de istemiyorum” dediğine yer verilmektedir. İbn Abbâs’tan gelen rivâyetlerde kadının adının zikredilmediği, Cemîle’nin adının geçtiği Buhârî rivâyetlerinde ise İbn Abbâs’ın adına yer verilmeden rivâyetin İkrime’den nakledildiği görülmektedir. Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce ise rivâyeti İbn Abbâs’tan aktarmışlardır.

Müslim’in *Sahîh*’inde konuyla ilgili bir rivâyet taramalarımızda tesbit edilememiş, Nesâî ve İbn Mâce’nin Rubeyyi’ binti Muavviz’den naklettiği rivâyetlerde ise kadının adı Meryem el-Meğâliyye olarak verilmiştir. Ebû Nuaym kadını Meryem el-Meğâliyye olarak değil Meryem el-Mevâliyye olarak tanıtmıştır. Nesâî’nin Rubeyyi’den naklettiği bir rivâyette kadının ismi Abdullah b. Übeyy’in kızı Cemîle olarak verilirken, İbn Mâce’nin İbn Abbâs kanalıyla naklettiği rivâyette ise isim Cemîle binti Selûl olarak verilmektedir. Ebû Avâne de *Müstahrec*’inde Nesâî’nin Rubeyyi’ rivâyetini aktarmakta, Sâbit b. Kays’ın Abdullah’ın kızı olan karısı Cemîle’yi dövüp elini kırdığı, kadının erkek kardeşinin gelip kardeşinin kocasını şikayet ettiği bilgisini vermektedir.

İbn Hıbbân ve İbnü’l-Cârûd İmam Mâlik’in Habîbe rivâyetini naklederlerken, İbnü’l-Cârûd aynı zamanda Eyyûb-İkrime-İbn Abbâs şeklinde kadının adının zikredilmediği rivâyete de yer vermektedir. Taberânî, Hâkim ve Beyhakî’nin genellikle kendilerinden önce yazılan kitaplardaki rivâyetleri aktardıkları görülmektedir. Hâkim’in naklettiği bir rivâyette ise farklı olarak Sâbit b. Kays’ın Cemîle binti Abdullah b. Übeyy’den oğlu Muhammed’e hamileyken ayrıldığı, kadının da çocuğu doğurunca onu emzirmeyeceğine dair yemin ettiği anlatılmaktadır. Allah Rasulü bebeğin adını Muhammed koyup damağına acve hurması sürmüş ve Muhammed onu rüyasında emzirdiğini görüp gelen bir Arap kadın tarafından emzirilmiştir.

Dârekutnî’nin Ebû Bekr en-Neysâbûrî-Yûsuf b. Saîd-Haccâc-İbn Cüreyc-Ebu’z-Zübeyr isnâdıyla Beyhakî’nin ...Haccâc-İbn Cüreyc-Ebu’z-Zübeyr senedleriyle verdikleri rivâyetlerde ise kadının ismi Zeynep binti Abdullah b. Übeyy b. Selûl olarak kaydedilmiştir. Ebû Nuaym Sâbit b. Kays’ın eşleri olarak adları zikredilen Habîbe binti Sehl, Cemîle binti Selûl ve Meryem el-Meğâliyye hakkında bilgi verirken Zeynep binti Abdullah b. Übeyy b. Selûl’den bahsetmemiştir. Dârekutnî ve Beyhakî’nin *Sünen*’lerinde geçen bu ismin yanlış kaydedildiği değerlendirilmektedir.

Muhâlea rivâyetlerini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde bu rivâyetlerin çok sağlam isnadlar yanında *mürsel* ve isnadında eleştirilen râvilerin bulunduğu isnadlarla da nakledildiklerini görmekteyiz. Kimi rivâyetlerde kadının eşinden boşanmak istemesinin sebebi geçimsizlik, kimilerinde kadının kocasını beğenmemesi, kimi rivâyetlerde ise Sâbit'in eşlerini dövmesi olarak gösterilmiştir. Dayak olayına pek çok kaynakta vurgu yapılması ama bazı kaynaklarda da hiç yer verilmemesi, bizde Sâbit'in yaptığı hareket bir sahâbîye yakıştırılmadığı için olayın görmezlikten geldiği intibainı uyandırmıştır. Birini hâriç tutsak bile Kütüb-i Sitte rivâyetlerine göre üç ayrı kadınla muhâlea yoluyla boşanmasından hareketle Sâbit'in geçinilmesi zor bir adam olduğu söylenebilir. Burada aklımıza "Rasûlullah'ın "Ne güzel adam" dediği birinin eşini dövmesi mümkün müdür?" ya da Rasûlullâh eşini döven birisine "Ne güzel adam der mi?" şeklinde sorular takılabilir. Arap toplumunda kadınlara ve çocuklara atılan dayak normal olarak değerlendirildiği için bu durumun Sâbit b. Kays için bir kusur olarak değerlendirilmediği, Rasûlullâh'ın da olumsuz yönünü değil hatipliği, Hz. Peygamber'i üzmetten çekinen samimi bir Müslüman olması, savaflara katılıp İslâmı savunması vb. olumlu niteliklerini ön plana çıkararak onu daha iyi bir insan olmaya teşvik ettiğini söylenebilir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Musannef*. 1. Baskı, 10 Cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015.
- Abd b. Humejd, Ebû Muhammed. *el-Müntehab min Müsned-i Abd b. Humejd*. thk. Ebû Abdillâh Mustafâ İbnü'l-Adevî. 2. baskı, 2 Cilt. Riyâd: Dâru Belensiye, 1423/2002.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed. 2 Cilt. Dimaşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, ts.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd vd. 50 Cilt Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*. thk. Abdü'lmu'tî Emîn Kalacî. Halep: Dâru'l-Va'y, 1412/1991.
- Beyhakî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Abdülkâdir Atâ, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî. *Şuabü'l-İmân*. thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî-Abdülali Abdülhumejd Hâmid 1. baskı, 14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Atekî. *el-Müsned (el-Bahru'z-Zehhâr)*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah. Beyrut-Medine: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân-Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1409/1988.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. 1. baskı. Dimeşk-Lübnan: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Buhârî. *el-Edebü'l-Müfred*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Kâhire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1375.
- Buhârî. *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Hâşim Nedvî vd. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Mearîfi'l-Osmâniyye, ts.
- Cevad Ali. *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 2. baskı, 10 Cilt. Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1413/1993.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 3. baskı, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1404/1994.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî b. Mes'ud b. en-Nu'mân b. Dînâr el-Bağdâdî. *es-Sünen*. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez. 1. baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdissamed. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed. 1. baskı, 4 Cilt. S. Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî. *el-Müsned*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî. 1. baskı, 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnaûd. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mehrân el-İsbehânî. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî. 1. baskı. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Görmez, Mehmet. "Fikhü'l-Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/547-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Hâkim, el-Hâfız Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah en-Nisâbüri. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafâ Abdülkadir Atâ. 2. baskı, 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.
- el-Halil b. Ahmed. *Kitabü'l-Ayn*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 1. baskı, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nuruddîn Ali b. Süleymân b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâid-i Müsnedi'l-Hâris*. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkırî. Medîne: el-Câmîatü'l-İslâmiyye, 1413/1992.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsim Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah. *Mu'cemü'ş-Şüyüh*. thk. Vefâ Takıyyüddîn. Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 1421/2000.
- İbn Balabân, Emîr Alaüddîn b. Balabân el-Fârisî. *el-Ihsân fî Takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnaud. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991.
- İbnü'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali. *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsne*. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.

- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. Riyad: Dâru'r-Râye, 1411/1911.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Musannef*. thk. Üsâme b. İbrâhim b. Muhammed. 1. baskı, 15 Cilt. Kâhire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1429/2008.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiyye*. 1. baskı, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali. *el-Metâlibü'l-Âliye bi Zevâidi'l-mesânîdî's-Semâniyye*. thk. Sa'd b. Abdünnâsir b. Abdülazîz vd. 1. baskı, 19 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Âsime-Dâru'l-Ğays, 1419/1998.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 1. baskı, 13 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, 1414/1993.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 3. baskı, 15 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisanü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, Beyrut, ts.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid*. thk. Muhammed Subhi Hasen Hallâk. 1. baskı, 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 1. baskı, 11. Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- İshak b. Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhim. *el-Müsned*. 1. baskı, 4 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1437/2016.
- Karataş, Mustafa. "Sâbit b. Kays b. Şemmâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/352-353. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Asbehî el-Himyerî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahihi Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006.
- en-Nesâî. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Şuayb Arnaûd. 1. baskı, 12 Cilt. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- en-Nesâî. *es-Sünenü's-Suğrâ*. 1. baskı, 9 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1433/2012.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Kenzü'd-Dekâik*. 1 Cilt. Beyrut-Medine: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye- Dâru's-Sirâc, 1432/2011.

- Özağar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. 3. Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Öztoprak, Mustafa. "Ahkâm Hadis Kitaplarındaki Bölüm Başlıklarının Şekillenmesi ve Sebepleri". *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (Bahar 2013), 89-98.
- Öztoprak, Mustafa. "Ahkâm Hadis Kitaplarında Rivâyetlere Yer Verme Şekilleri". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Nisan 2013), 31-22.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî. *es-Sünen*. thk. Habîbürrahmân el- Azamî. 1. baskı, 2 Cilt. Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1403/1982.
- Serahsî, Ebû Bekr, Şemsü'l- Eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 1. baskı, 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1409/1989.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Mugnî'l-muhtâc*. 1. baskı, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997.
- Rağîb el-İsfehani. *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*. Riyad: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu Müşkil'l-Âsâr*. thk. Şuayb Arnaûd. 1. baskı, 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmiu'l-Kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 1. baskı, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Yalçın Ücöğlü, Sevdener. *Sâbit. b. Kays b. Şemmâs'ın Hayatı ve İslam Tarihindeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yılmaz, İbrahim. *İslam Hukukunda Boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb Arnaûd, Beşşâr Ma'rûf vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
